נושאים באגרות הראי"ה

נצרות

17 אגרות · כרכים א', ב', ג', ד'

הנושא בקצרה, הנושאים המרכזיים שבו ומה מלמדות האגרות,

ונוסח כל האגרות שבנושא, כל אחת עם התמצית שלה

igrot.shlomo-aviner.net

הנושא בקצרה

באגרות הנצרות מופיעה בעיקר דרך המיסיון, שפעל אז בירושלים ובארץ ישראל בעזרת בתי ספר, בתי חולים ותמיכה כספית. הרב קוק רואה בו את "צרת ארץ ישראל בכלל וצרת ירושלים העתיקה ביחוד" (כרך ד', אגרת אסא), ומעודד כל מוסד שמציל ילדים מידיו (כרך ב', אגרת תקלח; כרך ב', אגרת שנד).

צד שני באגרות הוא היחס לישו ולנצרות בספרות ובמחשבה. הרב קוק מסביר מה כתב על "אותו האיש" ומדוע (כרך ב', אגרת שעה), ודוחה הערכה חיובית של מייסד הנצרות בספרות העברית בזמן הזה (כרך ד', אגרת ארעו). ועם זאת, הרב קוק אינו רוצה התנפלות על אמונה זרה כשהיא באה מתוך "שנאת דרישת ד' הכללית" (כרך א', אגרת קצד).

המאבק במיסיון

כרך ד', אגרת אסא: מכתב אזהרה ליושבי ירושלים, ערי הקודש והמושבות: מהמיסיון יוצאים מומרים שמפיצים את השמד. בימים קשים יותר ברחו אבותינו מטובות המיסיון, ועכשיו יש רופאים ותרופות בתוכנו.

"המסיתים, זאת היא צרת ארץ ישראל בכלל וצרת ירושלים העתיקה ביחוד"

כרך ב', אגרת תקלח: לגבאי 'אמון ילדות ישראל' בירושלים: ברכה נלהבת על המוסד שמציל בנות ישראל מן המיסיון.

"ועתה קמתם עדת צדיקים, להושיע את בנות ישראל, למלטן משחיתות"

כרך ב', אגרת שנד: למחותנו, אלעזר משה סלוצקין: הרב קוק מבקש להציל את בית היתומים שייסד ר' יהושע לייב דיסקין בירושלים, שעומד ליפול בגלל המשבר.

"והמיסיון כחתף תארוב לצודד לה נפשות מאפרוחינו אלה"

כרך ב', אגרת תיז: ללשכת 'המזרחי' ולד"ר פרנק: אגודת המורים ביקשה מהרב קוק להצטרף למחאה נגד בתי הספר של המיסיון. הרב קוק השיב שלא יוכל להצטרף בלי למחות גם נגד דרך הגימנסיה.

"אבל כל זמן שמצדכם לא יהיה כל גילוי דעת להטבת המצב, לא אוכל לקחת חלק עמכם במחאה זו"

ישו והנצרות בספרות

כרך ב', אגרת שעה: לר' דובער מילשטיין: יש שחשדו שהרב קוק שיבח את 'אותו האיש' במאמר ב'הניר'. הרב קוק מסביר שהכוח האישי הוא כוח טבעי: כשמכשירים אותו בקודש הוא מתעלה, וכשעוזבים אותו הוא נופל.

"וזה דרכם של חכמי ישראל מעולם, לא להקטין את ערכם האישי של הרשעים הגדולים כ"א להראות את גודל כחם"

כרך ד', אגרת ארעו: לאלחנן קלמנסון: על הנטייה בספרות המודרנית להעריך באופן חיובי את מייסד הנצרות. כמו אליל של זהב, "שקץ תשקצנו" עד שהעובד יבטל אותו. רק כשהאנושות עצמה תבטל את האליליות הזאת אפשר יהיה לדבר אחרת.

"ורק אז בזמן המאושר ההוא יוכלו להיות באים סופרינו לספר ע"ד איזו הערכה חיובית מהאישיות הזאת, אבל דוקא אז ולא עתה"

כרך ב', אגרת תמה: לסופר ש"י איש הורוביץ: בזמן שהשמד מתפשט בין הצעירים, כתיבה שמטילה ספק ביהדות לעומת אמונות זרות פוגעת בכלל ישראל, ולכן הרב קוק אינו יכול להשתתף בכתב העת של הורוביץ.

"שנרשה להוסיף על יגונותיה ועלבונה, מידי שונאיה הזרים, גם מכות כאלה מבית מאהביה בניה"

בלי שנאת אמונה

כרך א', אגרת קצד: לר' בנימין מנשה לוין: הרב קוק מסביר מדוע נקט בכוונה ביטויים מתונים כלפי אמונות אחרות. יש קו אחד שחודר כל שאיפת אמונה, דרישת ה', וההתנפלות על אמונה זרה באה לפעמים משנאת האמונה בכלל.

"כמובן יותר נח הוא להתנפל על אמונה זרה, אבל בכל מקום שההתנפלות באה משנאת דרישת ד' הכללית היא מתועבת"

כרך ג', אגרת תתי: לרב הראשי יוסף הרץ בלונדון: גיוס בני הישיבות יחריב את הישיבות. הממשלה חייבת לכבד כל דת, ואצל הנוצרים ביטול הלימוד הדתי אינו דומה למה שהוא אצלנו.

"הממשלה חייבת היא להיות זהירה שלא לנגוע בנימין הנפשיים של כל דת ואמונה"

מה מלמדות האגרות

הצלת נפשות. הרב קוק רואה בכל מוסד שמחזיק ילדים יתומים ועניים חומה נגד המיסיון (כרך ב', אגרת תקלח; כרך ב', אגרת שנד).

בלי טשטוש. בזמן הזה אין מקום להערכה חיובית של מייסד הנצרות בספרות העברית: "דוקא אז ולא עתה" (כרך ד', אגרת ארעו).

נקיות המאבק. גם במאבק באמונה זרה צריך להיזהר שלא יבוא משנאת האמונה עצמה (כרך א', אגרת קצד).

הרב שלמה אבינר על הנושא

בשיעוריו על הכוזרי מביא הרב אבינר את דברי הרב קוק באורות הקודש, שיש דתות שהתייאשו מן העולם החומרי - מי בחלקו ומי בכולו. הנצרות התייאשה ממנו למחצה: היא מבקשת להציל את

הנשמה, אבל רואה את הגוף ואת הסדר החברתי והמדיני כאבודים. התורה, לעומת זאת, מצווה לקדש את שם ה' כאן, בחיים עצמם. (מקור: מתוך ספרי הרב)

הרב אבינר מביא את אגרת הרב קוק על היחס לאמונות האחרות: אין מטרתו של אור ישראל להבליע ולהרוס אותן, כמו שאין אנו מכוונים להרס העולם ואומותיו, אלא לתקן ולהעלות אותן ולהסיר את סיגיהן, וממילא יצטרפו למקור ישראל (כרך א', אגרת קיב). ועל פי דברי הגר"א כתב הרב קוק שאהבת האחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תתגבר באחרית הימים על כל המהומות. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"תנ"ך בחלוקה יהודית" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: החלוקה לפרקים שבתנ"ך שבידינו נעשתה בידי נוצרים - במה היא מטעה, ומהי החלוקה היהודית. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"החשבון הארוך עם הנצרות" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: החשבון ההיסטורי של הנצרות עם עם ישראל, ו"תורת ההחלפה". (מקור: מתוך ספרי הרב)

"רעיונות שחדרו אלינו מן הנצרות" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: דוגמאות לרעיונות זרים שנכנסו לספרים ולדרשות של ישראל מן הנצרות, ומה שכתב הרב קוק על כך. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"הנצרות גנבה מאיתנו" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: הנצרות לקחה את כוחה מניצוצות הקודש שגנבה מאוצר ישראל - מקורות מכתבי הרב קוק ומדברי הרצי"ה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

נוסח האגרות

17 האגרות שבנושא, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת יח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: אדר תרס"ה - יפו **נמען:** מכתב גלוי לצעירים היושבים בארץ ישראל

הרב קוק מוחה על דברי עורך עיתון "השקפה", שכתב בשם כל הציבור שכולם "פנו עורף לעבר" היהודי. הרב קוק קורא לצעירים למחות בפומבי כדי שלא תיחשב שתיקתם כהודאה, ומדגיש שבכל המפלגות, גם בין ה"אוגנדיים", יש אוהבי עמם שאינם פונים עורף למורשת. הרב קוק מבטל את דברי הבוז ל"חכמת ישראל", ומביא את דברי סולוביוב ששאלת היהודים היא שאלת הנוצרים.

עיקרי הדברים

- מחאה על בוז למורשת ישראל בעיתונות.
- הקשר בין העבר, ההווה והעתיד של עם ישראל.
- ויכוח ציוני ציון והאוגנדיים.

נוסח האגרת

מכתב גלוי

לכבוד אחינו הצעירים היושבים על אדמת הקודש שלו'[1],

הנני פונה אליכם אחי האהובים, להציע לפניכם חובה מוסרית קדושה, לגול מעליכם חרפה גדולה, אשר גלל בבלי דעת, ביחוד על יושבי א"י[2], עורך ה"השקפה" בגליון מ"ח[3] ש"ז במאמר "בת קול מהעתונים" בוכוחו עם "ציוני ציון". והנה דבריו האחרונים שם נגעו עד לבבי, והנני חושב נאמנה, שנגעו ג"כ[4] עד לבב כל אשר הלב העברי שלו עוד לא מת לגמרי בקרבו, ואולי גם למי שאך לב האדם שלו עודנו חי, ואני משער שכל אלה המרגישים בעלבון הגדול הזה לא ימצאו לנפשם מנוחה, עד שיביעו גלוי לכל את מחאתם הנמרצה על דברים שפלים כאלה, שנדפסו לדאבוננו דוקא במכ"ע[5] ירושלמי.

ואלה המה דבריו ככתבו וכלשונו: "עוד טענה אחת גדולה ונוראה טוענים ציוני ציון על "האוגנדיים", כי הם "האוגנדיים" פונים ערף לכל העבר שלנו. כמה צביעות בטענה! אנשים שפנו כלם ערף להעבר שלנו מוכיחים אחרים בזה בעצמם! כי אל נא נאחיז את העינים! רק בעלי הועד של "חפוש חטאים" לא פנו ערף להעבר שלנו, ואנו כלנו פנינו ערף להעבר וזו תהלתנו ותפארתנו". והנה כמוכם יודע אני, שזה לא לנו הפעם הראשונה לראות דברי נאצה, הנוגעים עד הנפש הישראלית, נדפסים בספרותנו החדשה השלילית. אבל שיעיז סופר אחד להעיד בשם כל הקהל כלו, שכלנו פנינו ערף להעבר שלנו, ולהעמיד עוד בניגוד לזה רק את הועד של "חפוש חטאים", (שאינני יודע ממציאותו בפועל), שהוא מתארם תמיד למחוסרי דעה ותרבות, א"כ[6] הוא מעיד בפומבי שכל האנשים של צורה ושל כבוד, לפחות מהצעירים היושבים באי"י[7], פנו ערף לכל העבר שלנו, ושזו היא תהלתם ותפארתם, - שיקח אדם יחיד דעה רחבה כזאת לעצמו, לדבר בקלות ראש כזאת, ע"ד[8] יחש של עם שלם לכל התולדה שלו, לא בתור דעתו היחידית כ"א[9] בשם העם כלו, זו היא חוצפה שאיננה מצויה. ואינני רואה שום דרך לפטור עצמנו

ממחאה גלויה, שלא תהי'[10] שתיקתנו כהודאה, למען נרויח שיצאו הדברים הזרים הללו מכלל דעה כללית לדעה פרטית, של עורך ה"השקפה" והיחידים הנגררים אחריו, שאין אחריותם עלינו.

דן אני לכף זכות גם האבר המדולדל הזה שלנו, את בעל ה"השקפה". הוא איננו חולם כ"א מהרהורי לבו, שמו היהודי אולי כבר נרקב אצלו, הוא יכול להיות שכבר איננו מרגיש בעצמו שום קשר אל כל העבר שלנו, ויכול במנוחה לאמר שפנה אליו ערף, (ובאמת עלים נובלים כאלה שנושרים אינם מביאים הפסד גדול לכרם בית ישראל), וכפי חוג מבטו אין מחשבה אחרת בעולם כ"א מחשבתו, והמתנגד לו לא יוכל להיות כ"א מועד של "חפוש חטאים", אשר שם למפלצת וסמל אנשים שאינם מן הישוב. והנה נניח לו יחלום כאות-נפשו, אבל כשבא להעיד גלוי שאנחנו כלנו הננו אברים מדולדלים שכמותו, ושיכולים אנו לומר שהננו פונים ערף להעבר שלנו, שהוא מקור חיינו הקשור עם ההוה והעתיד שלנו עדי-עד, אנו חייבים למחות בדבר ולהודיע שלא מלבנו כ"א מלבו הוציא אלה הדברים המחרפים מערכות ישראל.

והנה אינני נכנס כלל בהויכוח שבין "ציוני ציון" לה"אוגנדיים". ודאי נמצאים בשתי המפלגות אנשים ישרים ואוהבי-עמם באמת, שאינם פונים כלל ערף להעבר, כמו שישנם אנשים כאלה גם בין המתנגדים לעקר התנועה הציונית בכללה. סימן רע הוא למפלגה אם היא חושבת שרק עמה הוא מקור חיים, של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה הכל הבל ורעות רוח. וממילא מובן שאין האוגנדיים זקוקים כלל להגן על עצמם בהודעה הכוזבת הזאת, שהם פונים ערף אל העבר. עדים הם המזרחים, שלא יוכל איש לחשד אותם שהם פונים ערף אל כל העבר, ועם כל זה הם אוגנדיים. א"כ רק רעיון-רוח של עורך ה"השקפה" ושותי-מימיו היחידים הוא לתלות את שאיפתם בפניית-ערף להעבר, כלומר ב"כתיבה על קרן השור" שאין להם חלק באלקי ישראל.

על הדברים של חבר-המערכת ב"הזמן" גליון כ"ב, שמצאם בעל ה"השקפה" לדברים של טעם, וענה אחריהם אמן שהם דברים אמתיים, והם באמת שפיכת בוז וקלון על תורתנו, אומתנו, תולדתנו וחכמתנו, שראוים להשמע רק מפי הגרועים שבשונאי-ישראל בין רשעי או"ה[11], לא מצאתי חובה להשיב, כיון שנכתבו על דעתו היחידית של הסופר. ואם באנו להשיב על דברי כל יחיד, שאיננו יכול להבין את אופיים של ישראל ומתוך כך הוא מקטרג עליהם, בין מישראל בין מאו"ה[12], אין אנו מספיקים. ואנו בטוחים, שכל חכם-לב, שנטייתו תמשכהו להתעסק בחכמת ישראל, לא יחת כלל מגערת הבוזים ליקהת אם, ויחזיק במעוזו לכונן לחקר אבות, וידע אל נכון כי רב חכמה ומוסר השכל ימצא בדברי קדמונינו, ורגשי עדינות המנשאת הנפש הרבה יותר משיחתם הבטלה של היועצים החדשים, הפונים ערף להעבר. ואין חכמתנו ולא ההיסטוריא שלנו מצומצמת במקצע אחד ותקופה אחת, כ"א מראשית ועד אחרית ומהכלל הכונס את כל הפרטים כלם יראה האור הגנוז, אשר לא יתם אורו, וכח-החיים הנפלא יחובר עם הדעות הנעלות והמדות הטהורות, אשר מעולם הן לנו למורשה, שהם התחזקו ונתקיימו תמיד הודות לקיום החובות המעשיות בפועל וע"י[13] החבה הגדולה לתלמודן המביא לידי מעשה, ועל ידם יעמד בנו צביוננו לעד. וכל אשר יתפתחו כחותינו המעשיים והשכליים, בין אותם שבאו ממקור ישראל בין הדברים אשר הוברכו בנו ממטבן של העמים המתוקנים, אשר באנו

עמהם במגע ומשא, אשר בשמרנו את דרך החיים שלנו ישובו הכל להוסיף בנו כח ע"פ[14] תכונתנו ואופי שלנו האמיתי, שכשאנו חיים על-פיהם ההסתוריה שלנו מתפתחת על טבעה הראוי לה. כאלה ויותר מזה יודע כל מי אשר לא התמכר להיות דוקא מכלל מהרסינו ומחריבינו. ואתם אחי היקרים צעירי ציון מבלעדי תדעו, כי אמרי-נואש כאלה (של "הזמן") הם בזול מאד, ומצויים הם אצל כל ההמון הגס, שקלטה אזנם את הכפירה הזוללה והבזויה. אבל לא כאלה הנה מחשבות המעולים שבחושבי-מחשבות מכל עם ולשון, שהם באמת תפארת המין האנושי. הם יודעים את הערך של פעולתנו הרוחנית הגדולה בעולם ואת הדרת החיים הפנימיים שלנו, שלא הספיקה אפילו תקופת הרדיפה היותר נוראה לנוולו. ובצדק אמר החסיד שבאו"ה[15] בימינו סולוביוב, ששאלת היהודים איננה במציאות כלל כ"א היא שאלת הנוצרים, שלא באו למדרגה המוסרית האנושית למען דעת איך להתנהג עם עם יקר ורב-הכשרון כיהודים.

אשוב למטרתי. עם אהבתי ללמוד וללמד את יסודי הדיעות שלנו רחוק אני מלדרוש שלטון על דיעותיו של איזה איש שיהי'[16], שהוא בימינו דבר שאינו נשמע, ואם הי'[17] עורך ה"השקפה" מציע את דבריו הללו בשם עצמו לא הי' עולה על דעתי להתוכח בזה. אבל עכשיו שיצא על הכלל כלו, ושמובן הדבר שצעירינו פה באי"י הם הכלל שלו, אי-אפשר שנעבור על הדבר בשתיקה.

המאורע יזכיר לנו את ספור האגדה בפרק אחרון דברכות, בשעה שרבי חנינא בן אחי ר"י בקש לעבר שנים ולקבע חדשים בחו"ל[18], שאמרו השלוחים מא"י[19] לכל העם: "אם אי אתם שומעים תכפרו כולכם ותאמרו שאין לכם חלק באלקי ישראל", מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: "ח"ו, יש לנו חלק באלקי ישראל".

כן אקוה שתענו כלכם במחאה גלויה על העלילה השפלה, שהעליל עליכם עורך ה"השקפה", בעשותו חשבון הנפש שלכם בלי דעת בעלי הנפש כלל, ותענו ותאמרו שחלילה לנו לפנות ערף להעבר שלנו, אשר בצילו חיינו ונחיה, ועל אפם של מחרפי מערכות אלקים חיים תגידו בפה מלא לפני כל העולם כלו כי יש לכם חלק באלקי ישראל.

בגאון ורוח עז, אחי היקרים, נשא דגל תורתנו ועמנו, ובשם אלקינו נדגל.

ונצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, ודברו הטוב לא ישוב ריקם. לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו בראותו ילדיו מעשי ידו בקרבו, יקדישו את שמו והקדישו את קדוש יעקב ואת אלקי ישראל יעריצו.

והנני בזה עבדם המצפה לשמחת גויינו להתהלל עם נחלתנו,

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פעה"ק[20] יפו והמושבות תובב"א[21].

[עה"ק[22] יפו ת"ו[23], אדר תרס"ה[24]].

---

1. שלו' - שלום
2. א"י - ארץ ישראל

3. מ"ח - מרחשון
4. ג"כ - גם כן
5. במכ"ע - במכתב עתי (בעיתון)
6. א"כ - אם כן
7. באי"י - בארץ ישראל
8. ע"ד - על דבר
9. כ"א - כי אם
10. תהי' - תהיה
11. או"ה - אומות העולם
12. מאו"ה - מאומות העולם
13. וע"י - ועל ידי
14. ע"פ - על פי
15. שבאו"ה - שבאומות העולם
16. שיהי' - שיהיה
17. הי' - היה
18. בחו"ל - בחוץ לארץ
19. מא"י - מארץ ישראל
20. פעה"ק - פה עיר הקודש
21. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
22. עה"ק - עיר הקודש
23. ת"ו - תבנה ותכונן
24. תרס"ה - השנה תרס"ה (1904/1905)

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג כסלו תרס"ז - יפו **נמען:** הרב שמואל אלכסנדרוב

הרב קוק מבאר שהתכונה העמוקה של ישראל היא אהבת ה' אלוהי ישראל, שאינה תלויה בחקירה או בפילוסופיה, וההשכלה רק מרחיבה את גילויה. מי שמנותק מן היסוד הזה מנסה לבנות את האמונה בדברים חיצוניים, ואינו מצליח. השמירה על התכונה הפנימית נעשית על ידי אהבת המצוות המעשיות. לאומיות ישראלית צריכה להיות בצורתה האלוהית, ולא לאומיות סתמית. לבסוף הרב קוק מציע להקים בארץ ישראל ישיבה קטנה ללימודי פנימיות התורה, לצד הצמיחה של היישוב החדש.

עיקרי הדברים

- אהבת ה' - יסוד הנשמה הישראלית.
- לאומיות בצורתה האלוהית.
- ישיבה לפנימיות התורה בארץ ישראל.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ג כסלו תרס"ז[4].

לכבוד ידידי הרב הגדול החכם הנעלה מו"ה[5] שמואל אלכסנדרוב נ"י[6], שלו'[7] וברכה.

מכתביו הנכבדים מאז הגיעוני. ומה מאד חפצתי להשיבו, מפני הכבוד ומפני התועלת, אבל נאחזתי בסבך טרדות תמידיות, וחפץ לבבי הי'[8] להשיב לכבודו באריכות, בבאור מספיק, וע"ז[9] צריך זמן פנוי, ע"כ[10] נתעכבתי. אמנם בראותי כי אין לדבר סוף, וכבר נתחייבתי בתשובה שני', אמרתי לא אחכה עוד, ואכתב במהירות, כפי אשר יעלה בידי, על סדר מכתביו. אע"פ[11] שהנני צריך לקצר הרבה, אקוה שיספיק לחכם שכמותו.

הנני מוכרח להקדים הקדמה, לבאר את תכונת ההבדל שבין העומדים בפנימיות האורה האלהית, שהיא האורה האנושית בכללה המתגלה באורן של ישראל, ובין אותם שנמעדו מעט קרסוליהם, והנם רפויים ומטים לנפול וצריכים חזוק ורפואה וסעד לתמכם, כדי שנהיה יכולים להיות נכנסים בכל הוייתנו אל הטרקלין בבית ישראל פנימה, לחזות בנעם ד' ולבקר בהיכלו, וממילא יתגרשו מפנינו כל הרוחות הרעות, שמבקשות להוציא אותנו חוץ לתחום של קדושת השי"ת[12] המקדש את ישראל,

התכונה הישראלית האמיתית, הקבועה בעמק הנשמה העברית, היא ברכת אברהם אבינו ע"ה[13], שהעיד עליו הכתוב: "זרע אברהם אוהבי", עצם החיים הישראליים הם כלולים רק בנקודת אהבת השי"ת, ואהבת שמו יתי'[14] דוקא בשם ד' אלהי ישראל. כל יתר תנאי החיים, הרבים והרחבים, הפרטיים והכלליים, הנם רק תוצאות ומילואים ליסוד החיים העקריים. זאת היא התכונה העיקרית שלנו, שנתגברה בנו בראשית טל ילדותנו, והיא הולכת עמנו עדי עד. ואע"פ[15] שלפעמים היא מתעלמת, היא עומדת דוקא בשביל זה לחזור ולהגלות בכח יותר גדול, כחק כח כביר ואדיר שסבל זמן רב מכח עוצר ומונע, שכשמתגבר עליו הוא ברעם וכח אמיץ בנפץ וזרם. זאת התכונה לא השתנתה ולא תשתנה.

תהלוכות החיים וצורתם החיצונה הן מקבלות לפעמים איזה שינוי, אבל לא התוכן הפנימי. "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". והזכרון הזה הוא עומד וקיים לעד, "לא איש אל ויכזב, ובן אדם ויתנחם". זאת היא התכונה שלנו הקבועה והקיימת, שהיא אינה צריכה לא מחקר ולא פילוסופיא, ולא שום תבלין שבעולם, לקיומה ולעצם הוייתה. וכל מה שאנו מרחיבים ומשכללים את הדעה וההכרה אינה כ"א[16] כדי ליתן מקום ומרחב להתכונה האלהית העצמית הזאת, שתתפשט ותתגלה ביותר, וע"י[17] גילוייה החיצונים, שאינם דומים כלל ואינם עולים בערכם לעצם מעלת חזקת ובהירות התכונה הפנימית של אהבת ד' אלהי ישראל הגנוזה בנו, דוקא מצד קלישותם ומיעוט אורם הננו יכולים להכניסם לפעמים בדבורים הגיוניים, ולהשתתף על ידם עם המצויינים השרידים שבכל הציבור האנושי. כי אע"פ שיוכלו להיות אנשי אלקים ג"כ[18] בכל עם ולשון, מ"מ[19] מוכרח הוא, שכל איש ואיש מאיזה אומה שתהיה, יכיל בקרבו את תוכן הנשא וגם את התוכן השפל של אומתו, כי אין אפשרות לשום אדם להיות מחלץ את עצמו לגמרי ממסגר האומה, שכבר קבעה לה תכונה נפשית מיוחדת, בזה עצמה שעלתה על במת העמים בתולדה. ע"כ הניצוץ הישראלי שבנו הוא באמת כל עוזנו ואשרנו, כל עושר רוחנו ועצם חיינו, ויתר הרכוש הרוחני הנהו רק טפל אליו ומשמשו, ואפילו אם יהיו רבים ממנו בכמות המדומה, הנם בטלים ומבוטלים אליו מצד העצם והאיכות, כמו שכל עשרנו החמרי מכסף וזהב, בתים והיכלות, וממשלת ותענוגות מלכים, הנם רק טפלים לעצם החיים שמתגלים במרכז החיים שלנו בפנימיותנו, במרכז המח או בכל מקום שהוא, לכל מר מחוקרי החיים כדאית להו. זה מרגיש בחזקה ובכל עז-הנשמה מי שהוא רוצה להיות בן ישראל באמת, ובזה יושע ישראל תשועת הפרט ותשועת הכלל. וכל אותם שנוקשו ונסחפו מחוץ לאהלי יעקב אינם חפצים להרגיש את זה היסוד העקרי, ואם לפעמים מתעוררת גם בלבבם הרגשת האהבה האלהית, או הלאומית, או שתיהן ביחד, אינם מכירים את גודל עז יחודם ואחדותם, והם חפצים לבנות את עצם החיים, את יסוד האהבה האלהית עצמה, אהבת ד' אלהי ישראל, שהיא נשמת האומה ועצם חייה, בדברים חיצוניים ומלאכותיים. ע"כ אינם מצליחים כלל בחפצם, והם הולכים ומצטערים, עד שיבאו לידי כריתה ונתיקה אם הם רקובים ביסודם, או לידי הכרה והתפרצות החיים הפנימיים לטובה, אם יש להם יסוד ישראלי בריא והגון. ואח"כ[20] מתוך עצמה של הנקודה הפנימית, החזקה ואיתנה מכל, ירחיבו דברים, יבנו בנינים, יפארו פארות, יחזו משאות, יחקרו ויתפלספו, "מגדל עז שם ד' בו ירוץ צדיק ונשגב", ובזה יחיו את כל הראויים לקבל תחיה. התכונה הפנימית אינה נשמרת בעזה וטהרתה כ"א ע"י[21] אותה ההדרכה והתכונה ההיגינית, הצריכה לשמירתה, ע"כ היא כוללת בעזה אהבה עצומה ונפלאה, חמה ונלהבה, לכל המצות המעשיות שבתורה, שבכתב ושבע"פ[22], שכבר נשרשו יפה באהבה פנימית, כמו שמקורן הוא שם, "מימינו אש דת למו". הדעת והחשבון, והמחקר הפילוסופי הטהור, צריך הוא רק לצרף ולזכך את הרעיונות והמושגים מן הסיגים המוסריים והמדעיים שלהם, ולהעמידם על אופים הטהור והבריא ממקורו. ע"כ לא יוכל לעולם להיות נבנה ומשתכלל דבר רוחני יסודי, שיקומם את הסוכה הנופלת, סוכת דוד, כ"א בשני תנאים הללו המחוברים זה בזה: תכונת תמימות הלב לאהבת מצותיה של תורה, באהבת שם ד' אלהי ישראל, הקשור בהן בהרגשתנו פנימה, והעמדת יסוד החיים בעצם התכונה האלהית הקלוטה בנו באהבת

עולמים. וכל מה שנראה כמתנגד לאלו היסודות, בין במדע, בין בחיי המעשה, בין בחיי הפרט, בין בחיי החברה והכלל, תעז תמיד יד ד' העליונה, השלוחה "מחגוי הסלע מסתר המדרגה", מתוך עצמתה של נקודת חיינו, לישבם ולהיטיבם, באופן שלא די שלא יהיה נמצא שום גרעון וחלישות, בדעת ובחיים, ע"י הפגישה הסתירית המדומה, כי"א תוספת אמץ יבא לה ע"י התגברות ונצחון אמת, שיהי'[23] יוצא לאור בפועל בחיי האיש והאומה, ומתפשט והולך לחיי האנושיות.

ע"כ יודע אני ברור, שאם נבא בתכונה פורמלית להעמיד "בית מדרש גבוה" ישתבש הענין הרבה, והקליפה תתרבה על התוך, ויהיו לנו ממנו חכמי היהדות מה שהיו והנם לנו הרבנים של "בתי מדרש הרבנים" שברוסיא מכבר ושבאשכנז עכשיו. ע"כ איני מוצא תרופה למחלתנו כי"א ע"י כינוס, שיהי' בתחלתו קטן בכמותו, ובלא שום כחל ושרק של פורמליות, רק בהכרה פנימית אדירה, שהחובה עלינו עכשיו ביותר להשיב לתחיה את רוח עמנו, המתעלף מעצר רעה וצמאון, והמכונסים המעטים יהיו אנשים לא זקנים, שיש להם כישרון של קדושה אלהית, מחוברת בדעה בהירה וטהרת לב במוסר אמת, והם יסכימו לעשות קבע את הלמוד של כל מה שנוגע לרעיון ומחשבה שבתורה, עם כל התרחבותו הגדולה, בצירוף חינוך והנהגה של בריאות הגוף והרוח, ובצירוף השתמשות נכונה בידיעות המדעים לפי מרום הזמן, לכל ענפיהם ולכל הרגשותיהם, המסתעפים והרחבים, כדי שיתחדד יפה סגנונם ותתרחב דעתם, לכונן ברוח נכון ספרות טובה וחיה ממקור ישראל ביסודו ובהרחבה כללית בשכלולו. אז יראו בנינו את עזנו וכבודנו, את אמתתנו ועשרנו הרוחני, וע"י זה יטהר וירומם רוחם ויחזק לבבם, להשגב בעז עמנו ובהרמת קרן ארץ חמדתנו, שהיא בית חיינו ותקותנו לדור דורים. ע"י ההתחלה הקטנה הזאת, שתעשה ע"י כחות שעומדים הם כולם בפנים, יוכל עץ חיים גדול לצמח להצמיח קרן ישועה, ויוכלו הדברים ללכת ולהרחב באופן מוצלח כזה, עד שאפילו העמים הנאורים כולם יקיצו לחידור קרני האור הגדולים, שיהיו נוצצים ממקום ששם מאז יצאה האורה. "וחכיתי לד' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו, הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד' לאותות ולמופתים בישראל מעם ד' צבאות השוכן בהר ציון", וקודם לזה אמר "צור תעודה חתום תורה בלמודי".

העז הגדול הפנימי שלנו, לכשיתעורר ויתברר, לא ייראו כלל משום כפירה והתיאשות. הוא לוקח יפה מכל דבר את התוך הטוב שלו, לא מפני שהוא מחדש אותו בקרבו משם, כי"א מפני שכל הטוב וכל האמת כבר נטוע הוא בכנסת ישראל פנימה, זאת היא נצחיותנו וחיי עולם הנטועים בתוכנו מתורת אמת. כל ההחלשות הרוחניות, שבאו לעולם, לא פגעו כי"א היסוד החיצוני, שבו מתלבשת הדעה הרוחנית העליונה והמוחלטת. ומתוך שכל העולם כולו אין לו מהרוחניות כי"א הלבוש והקליפה, שהרי האליליות היא כולה קליפה בתוך מועט וכהה מאוד, והדתות, שהתאמצו לעשות מעמים אליליים בעלי מוסר יהדות ומתקדשים ברגש קדושה אלהית, לא יכלו להחליף את עצמותה של התכונה האלילית, הדבקה בכנסיות של כל הקיבוצים החברותיים של האנושיות, "בקש (משה) שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, ובקש שלא תשרה שכינה על אוה"ע[24] ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר ע"פ[25] האדמה" (ברכות). אנחנו, אין אנחנו מכירים את ד' מן העולם וע"י העולם, כי"א מתוך נפשנו פנימה, מתוך תכונתנו האלהית, הננו מתחילים והננו הולכים בה לתכונה הכללית

של האומה כולה, ומצרפים את האורה ההיסטורית והתולדתית שלה, וכשכבר אנו חמושים בכל הננו יוצאים עם זה להכרה העולמית הרחבה. אין אנו מצטערים אם תוכל איזו תכונה של צדק חברותי להבנות בלא שום ניצוץ של הזכרה אלהית, מפני שאנחנו יודעים שעצם שאיפת הצדק, באיזו צורה שתהיה, היא בעצמה ההשפעה האלהית היותר מאירה. ואם תרצה האנושיות לכונן מצב של שווי משקל בחיים ומנוחה ללב בלא שום השפעה רוחנית כלל, הרינו מוצאים בה, אפילו אם לא תרצה להכיר את מהות הצדק המוסכם, אם רק יעלה בידה, את ההשפעה הרוחנית היותר אדירה. "ואמר לא נביא אנכי, איש עובד אדמה אנכי, כי אדם הקנני מנעורי" (זכריה). ואם יחפץ אדם לבנות ג"כ את הבנין הקוסמולוגי הכללי בלא שום הצטרפות השפעה רוחנית, כ"א בחשבונות של הכרחים מטריליסטיים, הננו עומדים במנוחת לבב ומסתכלים על בנין ילדים זה, שהוא בונה את קליפת החיים בשעה שאינו יודע לבנות את החיים בעצמם, והננו מתקרבים ומתאמצים עי"ז[26] יותר בקשר האורה והקדושה הפנימית, "אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא "אשר בראתי את העולם", ומתוך ההכרה העליונה ורום ודאיות החיים האדירים המסודרים והצחים עצמם, "ואנכי ד' אלהיך מארץ מצרים, ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי, אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות".

מזה הננו יוצאים אל העולם הרחב, ומפתחים אותו מזיקי עבדותו, מתרדמת המות שנסך על עצמו ועל המציאות כולה, ואומרים בקול: "א' ד' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה, לא יפלא ממך כל דבר. עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם, האל הגדול הגבור ד' צבאות שמו, גדול העצה ורב העליליה, אשר עיניך פקוחות על כל דרכי ב"א, לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם, ותעשה לך שם כיום הזה". לא מהכרח הגיוני יבש" ולא ממורא בז ורצח, יאיר אור אלהי ישראל בעולם, כ"א שם מלא על עולם מלא. העולם החיצוני צריך שיבנה בהכרותיו ובתרבויותיו ברום עזו, אמנם אחרי כל אלה יחסר לו הכל כ"ז[27] שחסר לו נעם ד' ואור אלהי יעקב, חסרים לו החיים הנעימים והאדירים הקדושים והנצחיים, שאותם הוא מבקש, מבקש ולא ימצא כ"א באוצר החיים הצפון בציון מכלל יופי. רק לתוספת אומץ הננו יוצאים בטח ואומרים, שכל המדע הטהור הכללי הוא ג"כ באמת לצד האורה, אין הסיבוכים מצויים כ"א מפני הסיג שנדבק ברעיון האלהי ע"י רשעת לב האדם וע"י פתיות דמיונו, ע"כ האנושיות מרגשת כאילו היא אסורה באיזה דבר המעיק לה, אבל בצאת האורה הברה לאור עולם אז תחוש ביותר את כובד הכבלים של השלילה של היאוש, של הכחש, שאין בו כלום, שאיננו מאומה, והוא בעצמו מצטרף הוא להרמוניא של כללות הרעיונות והכחות, לטהר ולזכך, שזוהי עצמה תכונת החיים המלאים והמאירים, המסודרים ומסומנים. רוח גדול וטהור אנו צריכים, חפץ קדוש ואלהי, ועזרה מכל אשר רוח ד' תפעמו, המחכים לישועה לתן צבי בארץ חיים. אנחנו יכולים גם עתה לא כ"כ[28] בכבדות להסתכל יפה על כל ההקפה המדעית, ולסגלה עוד יותר ממה שהיו ראויים לזה דורות הראשונים שבגולה, שהיו נתונים יותר בלחץ הגלות, אפילו בערך המדע.

בתחילה קודם שנתבסם העולם ע"י השפע הגדול של הפיתוח הארוך, או עכ"פ[29] של הציור שלו, שחל עליו ופעל להשביחו הרבה כשהי'[30] האדם פראי ושום גרעין מוסרי פנימי לא היה נמצא בקרבו בפועל,

הי' צריך לכבש את יצרו הרע ע"י המון היראות, שהן מיני הע"ז לפרטיהם. בתוך עומק חושך זה זרח בעולם אור ישראל, ויקרא שהיראות הפרטיות כולן לא יועילו ולא יצילו, לא יביאו את האיש הפרטי, ולא את כלל האנושיות, לאותו השלו'[31] והמנוחה הראויה להם. זה כמובן היה ראוי להאמר אחר אשר במקצת כבר פעלו היראות את פעולתן, לפי אותו המצב הנמוך הקדום. אמנם כבר הגיע החלק מן האנושיות להתעלות ע"ז[32], שאינו צריך כבר להמון יראות. די ביראה אחת גדולה ואדירה, הכוללת כל, יראת ד' אחד. ומכיון שנפתח שער למושכל נצחי בצדק עולמים זה, כבר כל השערים שלמעלה מזה הם פתוחים כסדרם. השקפה שלמה ומקפת אינה מניחה את האדם להיות שרוי בשפלות, כ"א היא מוליכתו מחיל אל חיל. היראה כ"ז שהיתה פרטית ושבורה לא היתה אפשרה כלל להיות מתעלה עילוי עולמי, אבל כיון שהיא כבר מאוחדת, ובנויה על עולם מלא, כבר היא יכולה לבא מיראת העונש לידי יראת רוממות, יראה של כבוד, של הדר מוסרי ושכלי, של שלמות אין קץ. העולם נתבסם עוד יותר בכללו והתחיל להרגיש, שיראת הרוממות היא מצרנית לאהבה, בכלל תביעת האהבה נתגדלה בקרבו לפי ערך פיתוחו השכלי והמוסרי. ע"כ החל ג"כ המין האנושי בהמון אהבות, היא הרומנתיקה, שאע"פ[33] שצבא וחליפות היו לה מ"מ לא תבטל מפעולתה על רוח האדם המבוכר כבר.

האהבות אמנם שהנן מפוזרות בלא בסיס יסודי, בלא הכרה עליונה מאחדת את כל, הנה פועלות לשכלול האדם בשפלותו כאותו הערך שפעלו היראות. אבל לא לעד יעמוד האדם על מצבו הנמוך, הוא משליך ג"כ את אלילי האהבה, כשם שהשליך את אלילי היראה, ויכיר לכלל הכלל בכללות האהבה העליונה, השלמה והמקפת, שישראל מכריזו בעולם: אהבת ד' אחד. ההפרש, שיש בין היראה הנצחית להיראה הצריכה להבטל, נמצא ג"כ בין האהבות. היראה השפלה תעקר מלבו של אדם עם עקירת כל היראות הפרטיות, שאינן יכולות להיות מתאחדות עם היראה המקפת והכללית, ותחתיה תבוא יראת ההוד, המעדנת ומטהרת ומוסיפה עוז וצהלה, והיא החומר לאהבה העליונה, שהיא מטבעת את צורתה. גם האהבות יסירו מעליהן את הצורה השפלה שלהן, את התכונה של חלישות, של מיעוט מוסר, של חסרון דעת וחשבון, אז תופיע אהבת ד' במילואה, בטהרה, בנגהה, המחייה באחדותה את כל האהבות הטובות הפרטיות, מוסיפה להן גבורה חן ויופי צדק ומשפט ומשרים. זהו כמובן תלוי כל מה שיתברר יותר מקור האהבה העליונה, כל מה שיראה ישראל ביותר את כחו המקורי, לא בבגדים שאולים כ"א מכיפיה וממעינו. כל מה שהוא בא מצד ההכרה האנושית הכללית אינם שאולים. הם שייכים לנו כמו לכל העולם כלו, אבל מה שהאנושיות לא תוכל לתת, אהבה אלקית עליונה, קבועה בהיסתוריה של אומה כחוט השני המקיף את כל אשר לה, ראשית גזעה, עליותיה ויריידותיה, דבר זה לא נמצא באנושיות. האנושיות עוד לא התכשרה לזה, היא עדיין בחיתוליה עד שיתיר ישראל את מאסריה. ע"כ הוא צריך לזה דוקא כחו המקורי, וזה ימצא לו תמיד, ובזמננו "עומדים דשאים על פתח קרקע", אור ישראל קרוב הוא מאד להגלות, אם נרצה באמת להיות חכמים וצדיקים ובעלי תשובה מאהבה נקרב הרבה את קץ גאולתנו, ואת ישועת האנושיות כולה התלויה בנו הרבה. הננו עומדים למעלה מכל היאושים, אפילו היותר מגוהצים ונאים הנם רק טיח טפל, אפילו "השיבה אל קנט" אינה חובקת אפילו את החלק היותר קטן מעוזם של ישראל. אמת הדבר, שמאז מעולם ידענו, ולא הוצרכנו

לקנט שיגלה לנו רז זה, שכל ההכרות האנושיות הנן סוביקטיביות יחוסיות, זאת היא ה"מלכות" בבחינת כלי דלית לה מגרמה כלום, והיא "בית הכנסת" או "ירח" המקבלת מאורות, וכל מעשינו, רגשותינו, תפלותינו, הגיונינו, הכל תלוי בזאת, "בזאת אני בוטח". אבל מי שהוא מגזע אלילי, שאבותיו היו יכולים להסיח את דעתם מאלקי ישראל, "דקרו לי' אלהא דאלהיא", יוכל להסיח דעתו ממה שהוא ע"כ יותר רם על כל, אע"פ שלפי ערכנו הוא כמי שאינו, שום צורה מושכלת ומטפיסית לא נמצא בו, אבל ידענו שאי אפשר אחרת כ"א הכל ממנו, אין אנחנו מדברים ולא חושבים אפילו במקור המקורות, אבל במה שאין אנחנו שוללים אותו כבר הכל חי וקיים עדי עד. ודעה זו היא גאונם של ישראל היא לעד, אע"פ שסוף כל סוף גם זה אינו מתגלה כ"א בשכינה, מה בכך; אני ואין מצטרפים ע"י אותיותיהם. אין זה המונותיאיזם השולל את הכשרון המעשי, את החברותיות ואת היופי. המונותיאיזם הוא בדוי מלבם של נכרים ו"מתורגם ארמית" שלא בדיוק כלל וכלל, הוא מין "אין-סוף-מושג" - שהוא סותר את עצמו, ע"כ יעלה בתוהו. לא זה הוא מקור שם אלקי ישראל, מקור הכל הוא אין-סוף הבלתי-מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק ע"י רבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדבר בו ולהשיגו, ע"י רוב המעשה ורוב שלו', ע"י רוב אהבה ורוב גבורה. זה יכול לומר ישראל, הקורא "זה אלי ואנוהו", לא המונותיאיסמוס השומם והמדברי של האיסלאם, ולא האפיסה של הבודהיות, כ"א ההויה העליונה המשמחת את הכל ומחיה את הכל, ומתגלה ע"י הגילוי הסוביקטיבי שבלב כל דורשיו ומשיגיו, "וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישעתו", "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלקיו".

לא לקנט נשוב, כ"א לים סוף, לסיני, ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש[34] בן יוחאי, ולכל אהובינו שהם חיינו ומשוש לבנו עדי עד. "פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלקינו". "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה-והלכו גאולים". כל מה שהיותר חכמים והיותר מעולים יכולים הם לחשוב, כבר נמצא באוצרנו בצורה יותר שלמה, יותר עליונה, והעיקר יותר אלקית; זה הוא ההבדל שבין האפס - והכל. עכשו ב"ה הננו עומדים קרוב אל החוף. הננו יכולים לשאת את דגלנו ברמה. הרוח הטהור והקדוש, הנובע מתוך מקורנו, הכניע כבר תחתיו בכח את כל העולם המוסרי והמדעי, עד שאין אנחנו צריכים עכשו להתעלם מלהכריז את נצחוננו. אמנם כמובן הכרוז הזה לא ישמע בעולם כ"א ממקום שהתחיל להיות נשמע, ממקום שיצאה האורה, מהר ציון, אפילו היותר חלושי הרוח שבנו חיה יחיו, יקומו יעמדו על רגליהם. עכשו, שכ"כ[35] רחבה וגדלה פעולתנו הרוחנית, על קיומנו ועל העולם המלא, מה יוכלו חלושינו להיות נוקפים את לבבם, רק באי-היכולת להציג את העבר נגד עיני החושים ההוים. א"כ[36] שמא כל החלק הספורי שבתורה, אומרים הם, איננו כ"א דברי אגדה ולא דברים שבפועל. והנה אע"פ שזה הספק עצמו אי אפשר להיות כ"א שאול מגויים, כי מי שמרגיש את עצמו לגדל ונולד בתוך הבית הוא מכיר יפה את עסקי הבית, ולא יוכל כלל לחשוב על היסתוריה חיה וקיימה של עמו, שהיא כ"כ משולבת, ומסודרת ומובלטת, שהיא בדאית. אבל אל באף נתהלך גם עם השבויים הללו, שנתרחקו מעל שולחן אביהם, ונאמר להם: אחים, אם כדבריכם, - דברי אגדה, שכ"כ הם יכולים לפעול לטובה ולברכה, לתקות עולמים ולמוסר השכל,

הם כ"כ יקרים ונכבדים עד שהנם ממש דברי אלקים חיים, והם ראויים שכל מה שנעוץ בזכרונם יהיה, נשמר בכבוד ואהבה רבה. זה לא יספיק להחיות לגמרי בכל המילוי, אבל יספיק לפתח פתח, להסיר את הבוז, והשנאה, את המאיסה והבחילה, מכל אשר ליהדות, ג"כ בלבם של הבנים הרחוקים. ועם הזרחת המדע הרם והפנימי, והמוסר העליון והמרומם, והבירור של משאת הנפש, הגדולה והרוממה, של האומה כולה, ושילובה האמיץ עם משאת הנפש העדינה של היותר בחירים שבאנושיות, הם יכניסו את בנינו יותר ויותר לפני ולפנים, עד שישובו ויחיו חיי אמת, חיי גדולה גבורה וקדושה.

כמדומה אני, שאני פטור כבר מלדבר עם כבודו בפרטיות ע"ד[37] התימה של האין וע"ד[38] הזרות של התאחדות ההפכים. הכל בא מסבה של הסתכלות ארעית בפנים וקבועה בחוץ. המחשבה הישראלית הנשאה לא תסבול כלל אי-התאחדות ההפכים, ואיך אפשר שמה שאנו רואים בכל העולם המוחש, שהחיים וכל תכונה מסודרת נבנו מקיבוץ והתאמת ההפכים, מחיוב ושלילה, מקור וחום, מזו"נ[39], ובעולם האידיאות שמה יהיה מדבר ציה ושממה, פירוד ורקבון, בלא קישור ויחש, כ"א מהומה ומבוכה. ודאי טועים הם אותם שסוברים שאין שם הפכים, שהכל מתגלה בגוון אחד. זאת היא דלטניזמוס שכלי. אבל כמה אמת ומבורר הוא, שהפרצופים העליונים, שבכל העולם הרוחני, המתגלה בכל הנשמות, שבכל המשיגים, שבכל מקום ומדרגה שיש שם נשמה והשגה, הנם מזדווגים ומתאחדים, מתהרמנים ומתקשרים כעין עלמא תתאה, וגוונין דלא מתחזיין מתגלים לו ע"י גוונין דמתחזיין. מה טוב ומה נעים, מה אמת ומה שמח הוא המשפט האמיץ והגדול הזה, המנחה את האדם עלמות. "בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך". הבנה פשוטה וישרה, שכל מה שאנו רואים, שומעים ומרגישים, מכל העניינים וק"ו[40] מעניינים המוסריים והשכליים, וביותר מעניינים האלקיים, הכל המה בתור מלבושים, שמות, שתחתם נמצא תוך עצמי, ליותר קיים ויותר חי ואחדותי, שבזה הכל מתאחד. כל ההשכלות שלנו הנן צדדים אחדים מהצורה הפנימית, המתגלה ע"י הציורים הפנימיים בחלקים ידועים, כהתגלות חלק אחד מן הים לעומד בצדו, ודוקא על ידי חבור אופקים רבים מתקרבת ההכרה לידי הכל, אע"פ שהם ודאי נראים כסותרים זה את זה, זהו אפילו בעולם האוביקטיבי, ומה נאמר עוד בדבר העולם הסוביקטיבי, שעלינו להסתכל רק על היופי, ההתאמה וההצטיירות הפנימית, שכיון שאנו יכולים לדרוש ולאגד הרי הוא מאוגד והוא מקושר. ורק נמיכות ההשקפה תוכל לתבוע לקצץ ולהפריד, או אפילו להרפות מלאחד, גם זאת היא כמו פילוסופיא של עצלנות.

ואפילו אם בדברינו לא נוכל לפעול הרחבת דעה והגדלת אומץ כ"א אצל אותם שעומדים בפנים, שהם גם בלעדנו תמימי לב, ג"כ התועלת גדולה שיהיו אנשים בריאים לעצמם וממילא יוכלו להבריא ולעלה ג"כ.

אילו כתבתי "ספר" הייתי בודאי נכנס בעמקי התוכן של המח, להציע המערכה איך אין אנו יכולים להיות מתיראים מכל גדודי הפולמוס של הכפירה, ולא שאין לנו מה להתירא כ"א עלינו לשמוח במה שהננו מוכנים להראות שהנטיות הללו עצמן, הנראות כמזיקות וסותרות את היסוד הכללי של כל אמונה ודת, אינן כ"א מקרבות את העולם לבית אלקי יעקב, שהוא מרום ונשא. כל הכפירות

המושכלות אינן מתיחסות כ"א לאותו הצד הדמיוני, הנמצא מקושר בטבע לרגשי האמונה, והצד הדמיוני הזה מוכרח להיות כלה ואבד, אבל את הדברים הטובים שהוא גורם בעולם צריך שיניח בתחילה מושרש קיים ויפה. ומושגים ברורים וחזקים, נקיים מכל דמיון מתעה, לא יוכלו להמצא כ"א ע"פ עמק התכנית של האחדות האלקית הצרופה, שהיא יסוד מקורם של ישראל. ב"ספר" ודאי צריך לברר את הכל בפרטיות, לפי היכולת, לסמן מה המה הרעיונות היסודיים ואיך אפשר לקרוב אליהם, בשלילת דמיונות מתעים, ואיך אפשר שעם צירופם יהיו חיים נאמנים ונחמדים ופועלים על העולם החי והמצוי בחזקה. אבל ארוך הרבה צריך שיהיה ספר כזה, עם כל קיצורו וקימוצו, ולא עוד אלא שכמעט אי אפשר לצאת ידי החובה בספר אחד ובדור אחד. ע"כ עיקר המגמה צריכה להיות הרמת קרן חכמת ישראל הפנימית, לשאוב אותה מכל מקום שהיא נשאבת, שלא תהיה נאבדת אפילו טפה מבור סיד זה. לא רק ספרות מוסר, או מחקר, או פילוסופיא, או קבלה, בעלי צד אחד, כ"א הרמת ערך והרחבת דעת על-עליונות המחשבה הישראלית והאנושית משורש שרשה, המטפסת ע"ג כל הרעיונות העולמיים, המניעה בחוזק ידה את כל השיטות והדתות, בעקריהן, שרשיהן, סעיפיהן וארחותיהן, וסוקרת בבטחה על תמציתן ומגמת פניהן, ומערכת אותן כולן במערכה סידורית, ממטה למעלה, עד שהיא מוצאת את הפרצוף האנושי הכללי, "ספרא דאדם", במילואו ויסודו, עד שמאחדת את הנגלה עם הנסתר, את העבר עם ההוה, ואת שניהם עם העתיד. ועם כל המרחב המתפשט והולך היא באה בבטחה אל אוצר החיים הפרטי של ישראל, ששם היא מוצאת כל, כל גרעיני הצמיחה לאושר ולחיים, עד שאינה צריכה להמית מאומה, היא מהפכת את הכל לאור, חשיכא לנהורא, ומרירו למתיקא, זאת התורה חתים רב מתיבתא בהיכלא דמשיחא (בהקי' הזוהר). אבל אנכי רק מאמרים כתבתי, רק הערות קלות, דלות וקטנות, שיועילו רק להעיר לב חכמים אנשי סגולה, והתעוררות הלב תביא את פריה, היא צריכה להיות מתחלת בהכרזתה הכבירה דוקא באר"י[41]. זאת היא משאת נפשי ותקותי. והטוב שבמטריאליזמוס ההיסתורי יעמוד בעצמו לימיננו, כשנברר בבטחה איך שאי אפשר שתתקיים כשיטה קבועה, ישנה או מחודשת, עם כל ענפיה ושריגיה, כ"א צריכה היא זימור וניכוש, צירוף וזיכוך, והחלק הטוב שבה יהיה לעולם, ככל טוב, מתאים עם אורם של ישראל, עוזם ונצחם.

צדק עולמים, שאנו אומרים ומשננים אותו, הוא גבוה באין ערוך מאותה התכונה המוגבלת של הליברליזם, - יליד רעיון אנושי של רגע היסתורי מתנועע, - והוא איננו זקוק למורך לב ושבר רוח, כ"א הוא חי עם ההגיון הקר שבמח כמו עם הרגש החם שבלב, ועם ההכללה האנושית כולה כמו עם הלאומיות הפרטית ועם המשפחה והאיש. ע"כ גם אנכי הנני אומר ככבודו, שניצוץ תקוה, ורק ניצוץ, נשקף הוא לנו בתוך האפלה הגדולה שאנו שרויים בה, אבל יודעים ומשיגים אנו בבטחה, שהאור כבר היה. "יהי אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור, אור שכבר היה" (מד"ר[42]), והאור נמצא הוא בפועל באוצרנו, ע"כ אין אנו נקופים כלל ממה שאין מתגלה לעינינו עכשו כ"א רק ניצוץ, בטוחים אנחנו כי ע"י הניצוץ הזה בא נבא למצא אור גדול, לבת שלהבת יה, "עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער".

וע"ד סמיכות הנקודות של המחשבה העליונה ברום עזה עם היותר דלה וקטנה, שיש סמוכים להכפירה מהמושג הפראי ביותר הקדום מכל מושג דת ואלקות. ודאי כן הוא התוכן, שכל מושג מוגדר

כבר קלוש הוא ועמום במקצת, כבר האור האין-סופי בלתי מוכשר להתגלות בו ברום טהרו. ע"כ כל הציורים שמהם נולדו ונצטיירו השמות האלקיים, הנם ע"כ מועבים ומוגבלים במקצת, שעי"ז[43] הנם נושאים בתוכם איזו הקטנה, שבתגבורת החיים המושלמים הולך האור ושוטף ע"פ כל הציורים, ומאותו המושג המוגבל לא ישאר מצורתו הישנה, מאותיותיו המובלטות, כ"א ציורו הפנימי העמוק מכל אות ונקודה שלו. מקביל הוא הציור לא רק הפראי כ"א אפילו הבהמי, שרק הסוביקטיביות של החיים נמצא בו, וזולת זה הוא ערום מכל בנין ציורי, וע"כ[44] הוא חפשי מכל חושך והגבלה. א"כ זה הוא דוקא בנוי על יסוד אור תורת אמת, המתגלה בעזה באומה יחד דוקא עם המסורת הגלויה והמסותרת, עם חדרי האגדה וחביון הדרש והמשל, שהתורה מתחלת בב' ולא באי', בחכמה ולא בכתר, במערכה השניה של המחשבה הכוללת האלקית, ולא הראשונה המתעלה מכל ספר וסיפור. אבל כאן הוא הוא האור והשלמות, המציאות וההויות האדירה, שמתוך שאין לנו אפילו הגה של רעיון לאחד מתנאי הוייתה, היא מבהקת אותנו בחשכה, והננו מאושרים להגיד בבירור, שהכשרון היותר פנימי שלנו מתיצב על בסיסו ותקפו דוקא ע"י מערכת זוהר התעלומה, המחיה ומאדרת, שכל דת וכל מוסר, שכל שלו' וכל עונג, כל דעה וחכמה, כל חק ומשפט, כל טבע ומשטר, כל מסודר וכל מדולג, רק מניצוצות האורה המוצצים מתוך מחשך הנוגה הנם זורחים. והכל מעיד על מקור אורה ועל יסוד חיים, שאין לנו עסק שכלי עמו רק בערך מה שמישב את רוחנו ומתמם את סדרי חיינו, הפרטיים והכלליים, ביחד עם האופק המתגלה לנו לפי רוממות התרבות בכל דור ודור. ובודאי הננו מציצים תמיד גם בחיי המוסר לרוממות נשגבה שהיא למעלה מכל חק ומשפט, שהם אינם כ"א לבושי האושר, אבל סדרי החיים העתידים ודאי עומדים הם להתמם בעצמם, ומצות בטלות לע"ל[45], אבל זה פועל על מעמד היהדות המעשית שבהוה, כמה שפועל על הבירזה, למשל, הרעיון של כביית השמש עם שיטתה כולה, העתידה באחרית הימים ע"פ הציורים של לימודי המציאות החדשים. "וחפרה הלבנה ובושה החמה". "ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול". אבל הרוח-החיים, התוך, הנצח והעז בתוכיות מציאותו, לעד יעמוד, "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ד' לאור עולם ואלקיך לתפארתך".

כמה פעמים העירותי, שיחידים מכל עם ולשון תמיד הננו מוצאים בתכלית המעלה, אפילו בירודות שבאומות. מעשי כנען גרועים היו מכל האומות ע"פ חז"ל[46], ומכל מקום יחשו לאיוב מציאות ביניהם. די לנו מציור אגדה כזאת השקפה של האפשרות ליחידים נעלים להמצא גם באומה היותר חשוכה. ולמה זה יתמה כבודו מיחידי הזמן שבאומות, היונקים ביחוד עכשו הרבה מהתנ"ך[47] בעצם טהרו יותר מההוספה האלילית שנטפלה עליו ע"י הנצרות. וביחוד לא על השורש היסודי דברינו מוסבים, שסוף כל סוף עמד על בסיס עברי, רק על הירידה המזוהמת שהיה עלול בתחילה ושע"כ[48] ירד אליה ע"י השפעתם של העמים שהם אליליים לפי תכונתם, וע"ז מוכיחים מעשיהם הנאים ביחושם לצדק וליושר האנושי אליבא דכל הדעות. ואיזה יחס יש לזה עם משאת הנפש של החסידים היחידים? העלמה כזאת שחושדני כבודו בה, נאמר עלי'[49] בצדק "יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו".

גם זאת היא הפרזה גדולה מצדו של כת"ר[50], שבחקרי הדת הננו עומדים למטה מכל עם. חוקרי דת מצוינים באמת בחכמתם ובחסידותם, שרק הם יכולים להיות חוקרי דת וחכמים אלקיים, הנם מעטים מאד בעולם, ובמספר המועט הנמצא יש לנו חלק הגון כפי ערכנו. אם נהיה מתפתים לאמר, שרק זאת היא חכמה וחקירה מה שנאמר בסגנונם של חכמי העמים דוקא, אז יהיה המספר של חוקרי הדת שלנו מועט. אבל כ"ז היא חולשה נפשית, הדברים צריכים להשקל ע"פ סגנונם מפנימיותם, לא ע"פ שטחיותם וברק לשונם. ואם גם נחדור לסוף עמקן של המחשבות האלקיות המוסריות, הנאמרות בכל המון ספרינו, לא נבוש לדבר את אויבים בשער, ונוכל להציג שדרה שלמה של חוקרי דת ויודעי דת אלקיים משלנו, אולי בשורה יותר גדולה משאר העמים. ואם גם תמצא איזה פחתת וגרעון לפי הערך, הלא נוכל לשקול את מנת צרותינו ופיזור נפשנו, עוני ודלות, גלות ומחשכים, שהננו שרויים בהם, ותגרת יד הרשעה, הרועצת והרוצצת אותנו זה דור דורים. כשכל אלה יהיו נשקלים בכף נוכל להתגאות במחקרי דת נגד כל העולם כולו. בכ"ז[51] הנני אומר ג"כ, שבדורנו, ואולי גם מעט מזה לפניו, ואיזה דורות בדילוג, שלא נוכל לסמנם בדיוק, ירד הרבה כח הלימוד של עמקה של תורה מצד העיוני, שהיא אמתת חכמת הדת. ועתה נוגע הדבר עד נפש האומה, ע"כ אנחנו חייבים לעורר בזה הרבה מאד. ואשרי חלקנו אם נוכל לקבוע באה"ק[52] מוסד קבוע, ישיבה מיוחדת, תחכמוני, ללימודי חכמת דתנו הק'[53], שבה יכנס כל מה שהוא נוגע ללימוד הדעות והאמונות, במובן רחב מאד, לתורה ולמוסר. כמובן לא יוכל להפרד מהלימוד המעשי המסודר, כי זאת העצה של הנחת הצד המעשי שבתורה, כדי לפייס את הרחוקים, היא כבר נתבררה שאינה מצלחת כלל. עלינו לחבב בדברי אמת וצדק, מה שיש עמנו די, את החן והנעם, את התפארת וההוד, שיש בצד המעשי שבתורה, כשם שעלינו לברר את האמת והצדק, שבצדה העיוני. וביותר עלינו להסתכל על היחש הלאומי, שהוא חובק בקרבו את רוב המצות השמעיות. כמובן כדי להנצל מאותו השפל המוסרי, שסתם לאומיות יכולה לגרר עמה, צריכים אנחנו תמיד לכוין את דבר החטיבה המיוחדת שלנו, את הלאומיות הישראלית בצורתה האלקית, "וקראו להם עם הקודש גאולי ד'", שעל ידה יתאחד הכח המוסרי, החברותי, הלאומי והדתי, לכח אחד, כמו שהוא באמת ברוממות אצילותו. ואז ממילא יתפשט יפה למרחביו הקוסמופוליטיים לפי תכונתו וערכו, ויניח ג"כ מקום רחב לחופש יתר הצדדים שבחיים העממיים, מה שאינם יכולים לפי ההשקפה החיצונה הפתאומית להיות נכללים במגמה הכללית, למען יהיו החיים חפשיים, ולא כ"כ "רציניים" וכבדים, ובחפשם ישובו אל המגמה העליונה של השלמתם הזמנית, כשם שהם שבים ברציניותם אל ההשלמה הנצחית, בין ההיסתורית בין האידיאלית, וממילא שוב ע"פ האמת אין כאן דבר יוצא ומפורד, וההשקפה האחדותית מרתקת את כל ברתוק אהבה וחופש נעים.

כללו של דבר, יסוד ישיבה קטנה לע"ע[54] בכמותה, ובלתי ניכרת כמעט בפורמליותה, באה"ק ללימודי התורה הפנימיים, בצירוף המכשירים הדרושים לזה להרחבת הדעת והארת החיים, דבר זה הוא פתח תקוה לישראל ממש כערך יסוד הרעיון של כללות חבת ציון לכל תכונותיה, שבכללותה הננו רואים חזות רב, ביותר אנחנו עדי הראיה העומדים על אדמת ארץ אבות. - יתכן הדבר, שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דוקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל ג"כ בגולה, אבל הארץ

נשתכחה, והתשועה הראשית מבטחת זכירת הארץ בכללה, "והארץ אזכור", ממילא תתרומם ירושלים בראש לכל. "והושיע ד' את אהלי יהודה בראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלים על יהודה", אח"כ[55] הוא אומר "ביום ההוא יגן ד' בעד יושב ירושלים, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד, ובית דוד כאלקים כמלאך ד' לפניהם" (זכריה י"ב). מתאים להצמחה האטית של קרן ישועה חמרית, לאה"ק[56], הצפונה בחיק הישוב החדש, צריך להיות צמיחה רוחנית, שאח"כ[57] תופיע באור גדול ותזרח על ציון ועל מקראיה, לאוהבי שם אלקי יעקב, הבוחרים בנחלת יעקב, ראויים דברים אלה להיות לרוח חיים ושמחת כליות ולב.

הנני מוכרח לקצר. ואומר שלו' וברכה, כנה"ר[58] ונפש ידידו דוש"ת[59] באה"ר[60],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. מו"ה - מורנו הרב
6. נ"י - נרו יאיר
7. שלו' - שלום
8. הי' - היה
9. וע"ז - ועל זה
10. ע"כ - על כן
11. אע"פ - אף על פי
12. השי"ת - השם יתברך
13. ע"ה - עליו השלום
14. ית' - יתברך
15. ואע"פ - ואף על פי
16. כ"א - כי אם
17. וע"י - ועל ידי
18. ג"כ - גם כן
19. מ"מ - מכל מקום
20. ואח"כ - ואחר כך
21. ע"י - על ידי
22. ושבע"פ - ושבעל פה
23. שיהי' - שיהיה
24. אוה"ע - אומות העולם
25. ע"פ - על פי
26. ע"ז - על ידי זה
27. כ"ז - כל זה
28. כ"כ - כל כך
29. עכ"פ - על כל פנים
30. כשהי' - כשהיה
31. השלו' - השלום
32. ע"ז - על זה

33. שאע"פ - שאף על פי
34. ולר"ש - ולרבי שמעון
35. שכ"כ - שכל כך
36. א"כ - אם כן
37. ע"ד - על דבר
38. וע"ד - ועל דבר
39. מזו"נ - מזכר ונקבה
40. וק"ו - וקל וחומר
41. בארי"י - בהארי"י - רבי יצחק לוריא
42. מד"ר - מדרש רבה
43. שעי"ז - שעל ידי זה
44. וע"כ - ועל כן
45. לע"ל - לעתיד לבוא
46. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
47. מהתנ"ך - מהתורה נביאים וכתובים
48. ושע"כ - ושעל כן
49. עלי' - עליה
50. כת"ר - כבוד תורתו
51. בכ"ז - בכל זאת
52. באה"ק - בארץ הקודש
53. הק' - הקטן
54. לע"ע - לעת עתה
55. אח"כ - אחר כך
56. לאה"ק - לארץ הקודש
57. שאח"כ - שאחר כך
58. כנה"ר - כנפשו הרמה
59. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
60. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קי

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ט שבט תרס"ח - יפו **נמען:** הרב ר' שמואל אלכסנדרוב

הרב קוק משיב לאלכסנדרוב על השגותיו. בעניין 'אחדות ההפכים': מצד המחשבה העליונה אין הפכים כלל, ושני משפטים הפוכים רואים את העניין משני צדדיו. על תפיסת ה'אין' אצל הבודהיסטים: זו מציאות של שאיפה להיעדר, שנובעת מראיית הרע בלי נועם ה'. לעומת זאת ההכרה הישראלית שואפת להוויה שלמה. התנועה הישראלית לא השתנתה מימי אברהם, אלא רק מאירה פעם בבהירות ופעם בכהות. בעניין ירושלים: החוגים שבה מבטאים את אבלות האומה, ולכן יש לייסד תחילה יסודות בריאים בישוב החדש, ולכן תוכנן הישיבה ביפו.

עיקרי הדברים

- אחדות ההפכים - אין ניגוד מוחלט במחשבה העליונה.
- השוואה לבודהיזם: ה'אין' לעומת השאיפה להוויה.
- רציפות 'התנועה הישראלית' מימי אברהם.
- ירושלים וצער האומה; תחילה לבנות בישוב החדש.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ט שבט תרס"ח[4].

לכבוד ידידי הרב הג'[5] החכם הנשגב מו"ה[6] שמואל אלכסנדרוב שליט"א[7]. שלו'[8] וברכה, מקודש.

זה לי איזה ימים שקבלתי את קבוצת מכתביו הנעלים, והי'[9] ראוי לי להשיב מיד מפני הכבוד, אך עכבוני מניעות רבות ומטרידות, כמו שבכלל נתעכבתי על ידן עדן ועדנים מלכתב לכתר"ה[10]. אמנם כאשר ראיתי, שהענין נדחה יותר מדאי, הנני חוטף כעת וכותב מעט. הנני נותן לו את תודתי על התשורה היקרה בכלל, אף שבפרט יש בה כמה דברים שראוי להעיר עליהם, בעיקר צורתם ובמובן מגמתם. ואולי ירחיב ד' לי ונדבר בכל פרט בפ"ע[11] בהרחבה.

כעת מונח לפני מכתבו האחרון. ואתפלא, שעל מה שכתבתי בענין אחדות ההפכים, משיב כבודו עלי מהדבר הידוע שאין אפשרות לשני הפכים שיהיו בנושא אחד. ותמיהני, וכי לזו אנו צריכים. הלא עיקר הצד של חידוש שבדברי הוא, מה שמצד המחשבה העליונה, הסוקרת את עמקם של דברים, אין במציאות כלל הפכים, וכ"מ[12] שיש הפכים יש שם בודאי איזה תנאי נעלם, שכשיתפרש נמצא ששני המשפטים, שנראו במבטא ובציור הפכים, שאחד מהם הוא בנוי על צד אחד מהמשפט והשני על צד אחר, ונמצא שע"י[13] שני ההפכים יחדיו אנו רואים את המשפט משני צדדיו, ונמצא שאין כאן הפכים בדרך החלט, ומצדם אין כאן נושא אחד, כיון שהיחושים של הנושא הם שונים. ובענין שאנו עסוקים, דהיינו מה שנוגע למצב הדעות, מתפשט זה המשפט על כל הרעיונות הרוחניים, וניגוד אמיתי לא נמצא כ"א[14] במה שנוגע להעובדות ההיסטוריות שהנן מבונות בידיעתנו ע"י[15] הקבלה והמסורת, שגם הן כל מה שהדעות הרוחניות מאירות יותר, נעשות הראשונות יותר מזוקקות ויותר קרובות אל הלב, עד

שמגיע האדם גם בהן למדת המדרגה העליונה שבתמימות, אחר ההרחבה היותר בלתי-מוגבלת של חופש המחשבה, ודוקא על ידה.

וע"ד[16] מציאות האין בדברי הנוטים לבודאיות, נראים הדברים שכונתם היא למציאות הכח השואף להעדיר ולאפס בערך מוחלט. ע"כ[17] הוא בעצמו בפנימיות ישותו הוא הויה ומציאות, אלא שישותו היא שאיפה להעדר, ואפילו להעדר של עצמו. כן אנחנו יכולים לצייר לנו את מציאות האפס שלהם, שעכ"ז[18] הוא אצלם מציאות. ובזה אין אנו נכנסים כלל למיסתיקה בלתי-מובנת. וההכרה הישראלית, בדעת ד' כי טוב, מביאה להכיר את המציאות המוחלטת בשאפה להויה גמורה ושלמה, והיא מתענגת על ד' ועל טובו, ובוטחת בו בכל לב, ההפך מטענות המתיאשים, שיסודם הוא חזיון הרע שבמציאות, שהוא נשאר אצלם במרירות טעמו,. כ"ז[19] שאינם מתרוממים לנעם ד', שעל ידו מתהפך כל מר למתוק. ונמצא שגם הניגוד הזה, שבין הבודאיות והיהדות, איננו ג"כ[20] הפך מוחלט, כי המציאות הנסקרת בשכחת ד' היא כולה רעה ומרה, ובקרבה מונחת שאיפה של העדר מוחלט, שסופה להתמלא. "וחפרה הלבנה ובושה החמה" דא חמה ולבנה דקליפה, "והיה אור הלבנה כאור החמה" וגו'[21] דא הוא חו"ל[22] דקדושה, כד' הזוהר בתיקונים.

ומה שכתב כבוד ידידי, על דברי שכתבתי שהתנועה הישראלית כמעט שלא נשתנתה מימי אברהם וכו'[23], ממקרא מפורש של "ושמי ד' לא נודעתי להם", תמיהני, והרי כתבתי שלפעמים היא מתעלמת, א"כ[24] משמע שלפעמים מאירה באור יותר בהיר ולפעמים באור כהה, ומה יש להעיר מעתה, וכי אין ההבדל בין שמות שונים על מושג נשגב ענין אחר כ"א הגדרות על הארתו, בין מדרגה של אור מזהיר ובין מדרגה של אור כהה, או לפי שינויי המדרגות של פרטי ההארות, אבל התנועה היסודית, שהיא הגרעין האלקי, שלא גרעין הוא, כ"א יסוד הכל, הכולל את כל המגמות מראש ועד אחרית במצב לחוץ מאד בתכונת ז"א[25], זאת לא תשתנה, כ"א תתרחב ותתעלה, עד שתמלא כבודה את כל הארץ.

ומה שהעיר כבודו על ההבדל שבין הכלל להפרט, שאמנם הורגלו הלאומיים שלנו לדון, שע"י שנחלש הרוח הלאומי בתקופות האחרונות הוחל הלימוד של הפרטיות להתחדש מקצת, אמת יש בדבר, אבל לא כדבריהם. הם סוברים, שהנצחיות הפרטיית היא תורה מחודשת, שנולדה מסבת החלישות הלאומית, אבל באמת כבר בימים היותר עתיקים, שהרוח הלאומי היה בפריחתו, כבר נאמר "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים", ובדברי התקועית "ולא ישא אלקים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח", והלשון "אסיפה אל האבות", שכבר העירו עכ"ז[26] הראשונים שעסקו באלו הענינים. והם דברים חיים וקיימים לעד, שהיסוד האינדיבידואלי לא יוכל לעולם להיות נשמט לגמרי מכל רוח כביר וכללי, אלא שכשהכלליות מתגברת הוא איננו ניכר כ"כ[27] ואינו בולט, מפני שאיננו משמש כ"א בתור מרכז להעגולה הכללית הגדולה והרחבה, וכיון שהכלליות מתחלשת אז העגולה נעשית יותר ניכרת, והיא מתמלאת בפתגמים ובדרושים רבים, ומחזקת מקום יותר רחב בציור הפרטים הרבים שנתעלמו מהם חיי כלליותם. ע"כ בשקיעת שמש האומה ברוח גאונה נקבעו הלימודים של חטיבת הפרט, של כל אישיות פרטית, ביותר הרחבה ויותר פרסום, וזה הכריח ממילא להתאמץ לגלות כמה סודות פנימיים

מהעבר הרוחני של המציאות המוחלטת הרחבה מאד. מתוך החושך של הירידה הזאת יצא אור גדול של התפשטות הידיעות הרוחניות בעולם, שזקקו הרבה את התכונה האישית.

ומה שהעיר כתר"ה[28] על מה שכתבתי, כי "התכונה הפנימית הזאת אינה נשמרת כ"א ע"י אותה ההדרכה ההיגינית, הצריכה לשמירתה כו'[29] לכל המצות המעשיות --שבתורה שבכתב ושבע"פ", שהלא מסתמא יש מושג רוחני לענין קיום כל התו"כ[30] של אברהם אבינו, ולא כפשוטו. ונראה שכבודו רוצה להוליד מזה, שא"כ[31] גם ענין התכונה הזאת הפנימית, שהוא הגרעין האלקי, ג"כ אין לו יחש כ"א למושג הרוחני של המצות. אני תמה, הלא על אבן מעמסה זו אנו מצטערים מימי האלכסנדרונים, שע"י הנצרות אתגלי בהתתייהו ביחש לקיום האומה וקישורה. ואיך לא יספיק כ"ז ללמדנו, שעכ"פ[32] איך שהיתה צורת החיים של האבות בכללם, הנה הם מתוארים בדרך יחושי של דימוי מצבם למצבנו, שאז היו מצד אותו הרעיון האלקי שלהם מקיימים את הכל כפשוטו, אפילו עירוב תבשילין, דהיינו אפילו אותם הקוים הדקים שמבדילים בין קודש חמור לקודש קל, שהם יותר נעלמים מאותם שמבדילים בין קודש לחול, ובין טמא לטהור וכו'. א"כ המוסר היוצא מזה לנו הוא, שיש כח בידינו לפחת ג"כ את הזיק הפנימי, עד שיתרחב ע"פ[33] תכונתו, וישיב את כל החיים ברוחו לכל התכונה השלמה, של המצות המעשיות כולן, שהן תולדה נאמנה ע"פ שינויי המצבים מרוח ד' שעל אבות העולם לפי מעמדם הם, לא רק במושגים רוחניים אוריים, כ"א בדרכי חיים מלאים ושלמים.

כן מה שמזכיר כתר"ה אותי, שהציורים של אהבה העליונה אינם מיוחדים דוקא לישראל, כי טובי חושבי אוה"ע[34] גם הם מדברים בזה. לא אמרתי מעולם, שהידיעות העליונות חסרות הן למין האנושי. אם היו חסרות בטבע, לא היתה שום תקוה להעלותם למרומי האושר שאנו מקוים לו, אלא שהן עלומות הרבה, ואינן חיות בלב האומות במהותן הלאומית, ובנחלת ד' האהבה האלקית היא צביונה הפנימי, שחייה הלאומיים נובעים ממנה. וממילא מוכרח הדבר, שיהיה ג"כ הפרש, בין האישים הפרטיים, אע"פ[35] שההבדל הוא לפעמים מתעלם מאד, שמ"מ[36] רוח הכלל חלק ממנו שורה הוא על כל יחיד, ע"כ אומר גם היחיד בשמחה "שלא עשני גוי".

ואל יחשדני כבודו, שהנני הולך אחר הרגש בלא הארת השכל. רק שהנני משנן תמיד, שהרגש הוא יותר שכלי כשהוא עומד במעלתו התמימה, מאותו החזיון הפסיכי שאנו קוראים לו שכל, שאפילו מה שאנו נוטים לאהבת השכל הוא מיוסד ברגש, ואלמלא הרגש הזה לא היו בעלי שכל מתגברים במושכלותיהם, וק"ו[37] שלא היו בעלי מוסר מתגברים במעשיהם הטובים, מפני שהשכל מביא לו את סמוכותיו מעולם אחר, והרגש טובי' גניז בגויה, ואינו צריך להביא ממרחק לחמו; - אבל לעולם לא יבא לתעודתו כ"א לפי רוב הארת השכל עליו.

מפני הטרדות הנני מקצר הרבה מאד. אחתום בברכה וכ"ט[38] לכתר"ה וכא"ל[39], כנה"י[40] ונפש דוש"ת[41], מכבדו ומוקירו,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

מצאתי לנכון להעיר ע"ד[42] הישיבה, שזכר כתר"ה. לפי התכונה, שהנני מצייר לי את ההכרח ואת האידיאל הגדול במציאותה, הוא דוקא כשתתכונן כעת לא בירושלים, כ"א במרכז הישוב החדש. עלינו להכין סביבה טובה, קדושה וחכמה, כדי שתוכל ירושלים עיה"ק[43] ת"ו להיות מטרופולין עליה. הרעיון של תחיית האומה, במובנו המעשי, חי הוא בפועל דוקא בישוב החדש, ובירושלים היא עומדת לגדולות, לעת יפוח היום, לכשיתרומם רוח האומה בגבורתו ובטהרתו בא"י[44] בכלל, ורוח חיים הנושב מצפונותיה של תורה, בהתאמה אל החיים והמציאות, ימלא כל לב הבאים מארצות נכר להתישב על אדמת הקודש. אז יגיע זמן, שנוכל לדבר ע"ד החזיון המרומם, להראות את מקור החיים לעמנו בהר הקודש בירושלים. לעת עתה משמשת היא עדיין ירושלים בתור מקום ומכון לאבלי ציון המזכירים את ד', בתור אות מוחשי על חרבננו, ועל עומק הכאב המוחש והדוקר בקרב נשמתה של האומה, ממכאובה וירידתה הנוראה. זעקה זו צריכה היא להתלבש בבגדי אבל, שהשממון נוטל בהם חלק גדול, אע"פ שהוא מעוטר בהרבה רגשי קודש ומדות טהורות, נשגבות ונעלות, אבל כל המקודש מחבירו חרב מחבירו. ע"כ אותם שמיסדים יסודות מתאימים לרוח התחיה בירושלים עיה"ק כעת, מוכרחים הם לשכח את צער האומה, את גלות השכינה ועומק צרת הנשמה הישראלית, השרויה שמה גם בחורבנה ושוממותה. ירושלים בתור כלילת יופי ומרכז מקדש מלך לא התחילה עדין כלל להתנחם. היא תנחם רק כאשר תוכל לשמח בבניה. ע"כ תחילה אנו צריכים להכין יסודות טובים ובריאים, מלאים רוח חיים ורוח קדושה, בישוב החדש, שבתור ישוב הארץ יש בו קצת סימני נחמה, כדי שתהיה הנחמה הולכת ומתבססת. ובזה הננו מכינים עז לירושלים לימים הבאים.

ע"כ מגמתי היא לקבע ישיבה ממולאה בתורה ודעה, ברגש ותחיית האומה, ברוח ד' מלא, שיקיף אותה וישכללנה, לעת עתה פה, בעיה"ק[45], שהיא עיר החוף לאה"ק[46], ומרכז הישוב המתחדש ברוח התחיה הישראלית, בהתחלת הניצנים אשר נראו בארץ. והשי"ת[47] יעזרנו ע"ד כבוד שמו. הנ"ל[48]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. הג' - הגאון
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שלו' - שלום
9. והי' - והיה
10. לכתר"ה - לכבוד תורתו רום הדרתו
11. בפ"ע - בפני עצמו
12. וכ"מ - וכן משמע; לפני "ש..."; וכל מקום / וכל מה
13. שע"י - שעל ידי
14. כ"א - כי אם
15. ע"י - על ידי
16. וע"ד - ועל דבר
17. ע"כ - על כן
18. שעכ"ז - שעם כל זה

19. כ"ז - כל זה
20. ג"כ - גם כן
21. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
22. חו"ל - חוץ לארץ
23. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
24. א"כ - אם כן
25. ז"א - זעיר אנפין
26. עכ"ז - עם כל זה
27. כ"כ - כל כך
28. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
29. כו' - וכולי (וכן הלאה)
30. התו"כ - התורת כהנים
31. שא"כ - שאם כן
32. שעכ"פ - שעל כל פנים
33. ע"פ - על פי
34. אוה"ע - אומות העולם
35. אע"פ - אף על פי
36. שמ"מ - שמכל מקום
37. וק"ו - וקל וחומר
38. וכ"ט - וכל טוב
39. וכא"ל - וכל אשר לו
40. כנה"י - כנפשו היקרה
41. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
42. ע"ד - על דבר
43. עיה"ק - עיר הקודש
44. באי"י - בארץ ישראל
45. בעיה"ק - בעיר הקודש
46. לאה"ק - לארץ הקודש
47. והשי"ת - והשם יתברך
48. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קלד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' אייר תרס"ח - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

בעניין המחקרים החדשים הסותרים את פשטי התורה: אין חובה להכחישם, כי עיקר התורה אינו סיפור עובדות אלא התוכן הפנימי. בין אם היה 'יתור זהב' ובין אם המציאות עלתה מלמטה, הלקח מסיפור גן עדן הוא חומרת החטא. עם זאת, הוויית האדם בגן עדן מבטיחה שהאושר הוא טבעו של האדם, והחטא מקרי ויתוקן. תורת ההתפתחות בלי עבר כזה מותירה פחד מנסיגה. כלל במלחמת הדעות: קודם לבנות את ארמון התורה מעל הדעה הסותרת, ואחר כך להילחם בה מתוך ביטחון. עוד יש הערה על תוספות תענית טו.

עיקרי הדברים

- אין חובה להכחיש את המחקר המדעי.
- עיקר התורה הוא התוכן הפנימי ולא העובדות.
- גן עדן כערובה לאושר האדם, מול תורת ההתפתחות.
- כלל: לבנות את התורה מעל הדעה הסותרת.
- הערת צבי יהודה על טרדות אביו.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ה' אייר תרס"ח[4].

ידידי וחביבי החכם השלם אוצר תורה ויראת ד' טהורה מר משה זיידל שליט"א[5], שלו'[6] וברכה.

התענגתי על דבריך היקרים, אשר זה כמה הגיעוני. אבל לא מצאתי עֵת כשר להתענג ג"כ[7] בהשיבי לך, מחמדי, דברי שלו' ואמת. גם עתה הנני מוקף טרדא ופיזור נפש, ומ"מ[8] הנני מבליג על המניעות ואכתב מעט, בעזה"י[9].

בכלל הנני מוצא לעצמי חובה להעיר את רוחך הטהור, ע"ד[10] הדעות הבאות ע"י[11] המחקרים החדשים, שהם ברובם סותרים את פשטי דברי תורה. דעתי בזה היא, שכל מי שדעותיו ישרות ראוי לו לדעת, שאף שאין כל אמת מוכרחת בכל אותן החדשות, מ"מ[12] אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בבירור ולעמד נגדן, מפני שאין זה כלל עיקר של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו. העיקר הוא התוך, ההסברה הפנימית שבהענינים, וזה יתרומם עוד יותר בכל מקום שנמצא כח סותר, שאנו מתעודדים להתגבר על ידו. עקרם של דברים נאמרו כבר בדברי הראשונים ובראשם במו"נ[13], והיום הננו מוכנים להרחיב את הדברים יותר. אין לנו שום נפ"מ[14] אם באמת היה בעולם המציאות תור של זהב, שהתענג אז האדם על רב טובה גשמית ורוחנית, או שהוחלה המציאות שבפועל מלמטה למעלה, מתחתית מדרגת ההויה עד רומה, וכך היא הולכת ומתעלה. אנו צריכים רק לדעת, שיש אפשרות גמורה, שהאדם אפילו אם יתעלה במעלה גדולה, ויהיה מוכן לכל כבוד ועונג, אם ישחית דרכיו יוכל לאבד כל אשר לו, ויוכל להרע לעצמו ולתולדותיו עד דורות רבים מאד, וזה הלימוד יוצא לנו מהעובדא, של מציאות אדם בגן עדן וחטאו וגירושו. ואדון כל הנשמות יודע עד כמה צריכה להיות עמוקה

הרשימה בלב בנ"א[15] להיות זהירים מן החטא, וכפי אותו העומק ממש באו כ"כ[16] אותיות ע"ז[17] בתורת אמת. וכשאנו באים לידי מדה זו, אין אנו נזקקים עוד ללחום דוקא נגד הציור המתפרסם בין החוקרים החדשים, וכאשר אין אנו נוגעים בדבר נוכל לשפוט משרים, ועתה נוכל לבטל את החלטותיהם במנוחה במדה זו שהאמת תורה לנו את דרכה.

עיקר תפארת חיינו, הוא האמת, של האחדות ברום גבהה ופארה הנצחי, והצדק הנצחי ההולך עמה בלא פירוד. זאת היא נשמתא דאורייתא שדוקא מבעדה נוכל להציץ גם על גופא ולבושין דידה. ובכלל הרעיון של ההתפתחות האיטית עומד הוא גם הוא בראשית התפתחותו, ואין ספק בדבר שישנה את צורתו, ויוליד חזיונות שבהם נראה ג"כ דליגות, המשלימות את חזיון המציאות, ואז יובן אורם של ישראל בעצם בהירותו.

הדבר הוא ההפך ממחשבת החוקרים באוה"ע[18], ובישראל ההולכים בעקבותיהם, הלוקחים את התנ"ך[19] ע"פ[20] ההסברה הנוצרית, שעל ידה נעשה העולם הזה בית כלא. אבל ההבנה הטהורה, של שמחת החיים ואורם, אשר בתורה, היא דוקא ע"י הערובה הבטוחה של העבר, שהיה האדם מאושר מאד, ורק מקרה של חטא הרחיק את דרכו. מובן הדבר שמכשול מקרי מוכרח הוא להיות נתקן, והאדם ישוב למעלתו לעד. אבל רעיון ההתפתחות בלא סיוע מהעבר, יפחיד לעולם שמא יעמד באמצע דרכו, או שמא יסוג לאחור, כיון שאין אנו מוצאים מקום בטוח לומר שהאשר הוא טבע קבוע לאדם, וק"ו[21] להאדם החמרי כמו שהוא בגוף ונשמה יחד. ע"כ[22] רק הוית האדם בגן-עדן מקיימת לנו את עולם האור, וממילא הרי זה ראוי להיות אמת מעשית והסטורית ג"כ, אע"פ[23] שאיננו מעכב לנו.

ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כ"א[24] לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובזה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואח"כ[25] כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה ג"כ. יש ע"ז דוגמאות מוכיחות, אבל קשה לי להאריך, ולחכם לב שכמותך יספיק הקיצור, למען דעת איך לדגול בשם ד' ממעל לכל הרוחות המנשבות, ולהשתמש בכל לטובתנו האמתית, שהיא גם טובת הכל.

ד' תוס'[26] דתענית ט"ו קשים באמת, ונראה שהם נסמכים ע"ד הירושלמי, שאומר שרואין כאילו אפרו של יצחק צבור. ומ"מ נראה להגיה "מעשה אדם", והכונה אפר מקלה שע"י[27] שרפה, לא טבעי, שהוא מעשה שמים, עפר. ועיי' מש"כ[28] רש"י[29], ובגבורות ארי בזה, ובירו' מפורש שחולקין בזה לפי הטעמים.

וע"ד[30] המקצעות אשר בחרת, יואל ד' להצליחך, ויאר עליך מאור חכמתו ויפעת חסדיו המרובים, ותזכה להיות ממקדשי שמו ב"ה בעולמו, ולישראל תהיה תפארת, לאמץ ברכים כושלות באהבת תורה ויראת שמים של אמת, הדרושה מאד להסמך בדורנו מכל אשר לו לב נכון ורוח אמת.

אחתום בברכה ואה"ר[31], כנה"י[32] ונפש ידי"ע[33] דורש"ת[34] באה"ר[35],

הק' אברהם יצחק ה"ק

אאמו"ר[36] שליט"א בקשני להוסיף כי מכתבו זה נכתב מתוך טרדה ופיזור נפש מרובים, שאינם נותנים לעיון מנוחתו, ולכן אינו יכול לבאר ולסדר יפה ולדבר כאשר עם לבבו, וצר לו. צבי יהודה

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. שלו' - שלום
7. ג"כ - גם כן
8. ומ"מ - ומכל מקום
9. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
10. ע"ד - על דבר
11. ע"י - על ידי
12. מ"מ - מכל מקום
13. במו"נ - במורה נבוכים
14. נפ"מ - נפקא מינה
15. בנ"א - בני אדם
16. כ"כ - כל כך
17. ע"ז - על זה
18. באוה"ע - באומות העולם
19. התנ"ך - התורה נביאים וכתובים
20. ע"פ - על פי
21. וק"ו - וקל וחומר
22. ע"כ - על כן
23. אע"פ - אף על פי
24. כ"א - כי אם
25. ואח"כ - ואחר כך
26. תוס' - תוספות
27. שע"י - שעל ידי
28. מש"כ - מה שכתב
29. רש"י - רבי שלמה יצחקי
30. וע"ד - ועל דבר
31. ואה"ר - ואהבה רבה
32. כנה"י - כנפשו היקרה
33. ידי"ע - ידידו עוז
34. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו
35. באה"ר - באהבה רבה
36. אאמו"ר - אדוני אבי מורי ורבי

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קנח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (תרס"ח, יפו) **נמען:** ראשי אגודת 'בצלאל'

בתוך הפוגרומים ברוסיה ואכזבה מאוהבי החופש, 'ארץ ישראל מתנערת'. 'בצלאל' ותחיית האמנות העברית הם סימן תחייה. הרב קוק ממשיל זאת לילדה חולה שמבקשת בובה, סימן שהמשבר עבר. ירושלים, אחרי מחלת הגלות, מבקשת יופי ואמנות. הרב קוק מברך על התועלת המעשית לבעלי מלאכה, ומתנה שלא יהיו בבית דברים האסורים לפי הדת, כמו פסלים.

עיקרי הדברים

- 'ארץ ישראל מתנערת' - אמנות כסימן תחייה.
- משל הילדה החולה והבובה.
- תועלת מעשית לאומנים.
- הסתייגות מדברים האסורים בדת.

נוסח האגרת

ב"ה[1].

לכבוד ראשי החברה הנכבדה לחכמת האמנות העברית אגודת "בצלאל" שלו'[2]

קו אור אחד האיר לנו מתוך הערפל העב של עולמנו החשוך כעת. פה ושם בתפוצות אחינו הנה תוהו ובהו וחשך. דמים נשפכים, גויות נרמסות, גלגלות מתרוצצות, בתים חנויות וכל שכיות החמדה נבזזות ונשדדות, בת עמנו שוכבת למעצבה בין פרסות חזיר מיער, שרומס וטורף באין מציל. אפסה גם תקות אהבת רעים, מתני אהבים, מאוהבי החופש, גם אלה עמדו מנגד ביום צרה ולא נחלו על שבר יוסף, ולא הועילו כל המעשים, החיים וקיימים אשר עשה ישראל הצעיר להתקדמות דרישת החופש, שמה ברוסיא המלאה דמים, הכל נמחק מן הלב, כאילו היה חוב ישן שכבר עברו עליו שמיטין ויובלות, - חשך ואפלה מנודח.

אבל הנה זרם מים קרים על העצמות המפוצחות: "ארץ-ישראל מתנערת". התעורה היא אמנם אטית, אטית מאד, עקב בצד גודל, ובהפסקות גדולות, אבל מכל-מקום היא מתנערת, נצני התחיה נשקפים למי שחפץ להסתכל יפה.

אחד מסימני-התחיה המובהקים היא הפעולה הנכבדה העומדת לצאת מאגודתכם הנכבדה: "תחיית האמנות והיופי העברי בא"י". מלבב המחזה ומרהיב לראות את אחינו רבי הכשרון, גאוני היופי והאמנות, המוצאים מקום הגון בשדרות הרחבות והגבוהות של החיים הכלליים, ורוח מרום נשא אותם להביאם ירושלימה, לעטר את עירנו הקדושה, שהיא כחותם על לבנו, בפרחיהם הנחמדים, להיות בקרבה לכבוד ולתפארת, גם לברכה ותועלת.

וסימן טוב כזה נכון שהכל יהיו שמחים בו, הצעירים וגם הזקנים, גם היותר קרים והיותר טרודים בשאלת הקיום החמורה מאד.

הילדה הנעימה והאהובה, הבת הנחמדה, שאחרי מחלה ארוכה וממושכת, גם נואשת, אחרי מראה של פנים חורים כסיד, שפתים כמראה התכלת, חם בוער כתנור, סימור ופרפור צמרמורי, הנה פקחה עיניה ותפתח שפתיה הסגורות חותם צר, הידים הקטנות מתנועעות בתנועה של חיים, האצבעות הדקות והצחות הולכות אנה ואנה, הן מבקשות את תפקידן. השפתים נעות, כמעט שבות למראה בשר, וקול כאוב מהן נשמע: "אמא, אמא, הבובה, תני לי הבובה, הבובה החביבה שזה זמן כביר לא ראיתיה". קול ששון וקול שמחה, הכל שמחים, האב והאם, האחים והאחיות, גם הזקן והזקנה שכבר שכחו מרב שנים גם את משחקי הילדות של בניהם. "שושנה הקטנה מבקשת את הבובה", ב"ה אות לטובה. ודאי כבר חלצתה חמה. גם הרופא הקרוא כאהוב הבית והמשפחה לקחת חלק בשמחתה, תחת אשר השתתף בצערה, הנה גם הוא מסכים: "אות לטובה", הקריזיס עבר בשלום. עתה התקוה משחקת כי תחיה שושנה, תגדל ותיף, ותהי לגברת בבנות. הבובה אמנם היא השאלה הראשונה, אבל עוד תשאל ותשאל. רוחה וגויתה ילכו הלוך וחזק, תדרוש עוד גם מרפא, גם מרק, גם בשר ולחם, גם שלמה, גם שביסים ושהרונים, גם מורה ועט, גם ספר ועבודה, ועוד, ועוד. למראה דברים כאלה יצהלו הכל, הזקן והזקנה יחגרו גיל. האב והאם עיניהם דולפות דמע ששון. האחים והאחיות הצעירים ימחאו כף וירקדו מטוב לב. וזה לזה ממללים: "שושנה קטנה, היפה ונחמדה, שואלת בובה, האח!.

ירושלים האהובה, שושנת עמקים זאת, הבת-ציון היקרה, זאת הבת היקרה, חולת מחלת הגלות המרה, הזעומה והממושכה. בניה שכחוה, רבים נואשו מרפיון לב, מתקוה וחיים עבורה. עתה זרם חיים מרעיד ברעד נעים את העצמות המדוכאות והחולות, היא דורשת יופי, אמנות, מלאכת-מחשבת. אולי אין הדבר בעתו, יאמרו בעלי חשבון, ישנם צרכים קדומים, יותר מוכרחים. כן, אולי ואולי, יש ויש, אבל הדרישה הבאה מלב בניה, מרוחה אשר שפכה עליהם, הדרישה בעצמה היא אות חיים, אות תקוה לישועה ונחמה.

ומה נכבד הוא לדעת, שאות-חיים זה איננו רק אות ריק מכל תוכן ממשי, כי"א[3] יש בו ג"כ[4] פרי ותועלת. המקצע החשוב הזה, של האמנות היפה, יוכל באמת להביא ברכה ולפתח שערי פרנסה וכלכלה למשפחות רבות מאחינו היושבים על אדמת הקודש. "והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה". והוא יפתח ג"כ את רגש היופי והטוהר, שבני ציון היקרים מוכשרים לו עד מאד, ירומם נפשות רבות ומדוכאות לתת להן הסתכלות בהירה ומאירה, על הדרת החיים, הטבע והמלאכה, על כבוד העבודה והחריצות. כל אלה הנם פרינציפים נשאים, שממלאים את נפש כל איש עברי רגשי גיל והדר.

והתקות הטובות, המתנוססות בלבבי לרגלי תנועתכם החדשה ונכבדה, הן נותנות בי די אומץ-רוח לדבר באזניכם, אדונים נכבדים ואחים אהובים, דברים אחדים, הבאים אמנם מאופק אחר, לכאורה אחר לגמרי מאותו האופק של היצירה של היופי והאמנות, - אופק הרבנות. אבל מקוה אני, שהדברים יהיו לתועלת, ע"י[5] ידיעות קלות נסיר מכשולים אדירים מדרכנו, ונפנה את דרך התועלת והשכלול למשאת נפשנו, לזיו ההוד והיופי, להתגבר ולהופיע על עמנו בארצנו ובעיר קדשנו.

לכללות חמדת היופי האמנותי, המתגשם ביצירות מעשיות, מעשי ידי אדם, מתיחש עמנו לעולם ביחש טוב וחביב, אבל גם מוגבל. נזהרים אנחנו משכרון והפרזה, אפילו מהדברים היותר נשגבים ונעלים. הצדק הוא נר לרגלנו, ואנחנו קוראים במקרא קודש "אל תהי צדיק הרבה". החכמה היא אור חיינו, ואנחנו אומרים "אל תתחכם יותר", "אכל דבש הרבות לא טוב". זהו הכלל המקיף את כל חוג חיי עם עולם. מעולם לא נתמכר לאידיאה פרטית אחת במדה זו, עד שנהיה טובעים במצולותיה עד לבלי יכולת לתן לנו קצב ומדה להרחבת ממשלתה. אמנם ההגבלה כשבאה, לצורך דברים טובים ונעלים לעצמם, היא דקה ורכה, ענוגה ויפה, "סוגה בשושנים". "אפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות", ודי לה לכנסת ישראל גדר של שושנים, קו אחד חשוב, חוט-סיקרא אחד, שרטוט אחד הנושא עליו את חותם ההגבלה, להאידיאה הנכבדה, מצד מה שלמעלה הימנה, מצד הכללות העליונה. "כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם". לפעמים בנקודה ניכרת אחת היא מבעת את רוחה ומגיעה לחפצה, מבלי לפגם את החפש של כל אוצר מיוחד שברוח האדם ע"י רתוקי-ברזל וחומת-סינים.

עמנו העתיק כשבא לעולם ומצא את האנושיות חתולה בחתולי ילדותה הפראית, ורגש היופי הפראי, המחוסר זך ועדנה, הולך וכובש לו את העולם, והיופי בעצמו כבר עלול הוא להתהפך בידי ההמון הגס למין גלוסקא-שמנונית ומשקה משכר, אם לא יוכל לינק מהדר האמת המדעית והמוסרית. האלילות, עם כל תועבותיה, סמכה את כפיה, המגואלות וזבות דם, על הפרח הנחמד הזה, על היופי והאמנות, ותשביתהו כמעט מטהרו. כנסת ישראל נטתה ידה, בעז הדר אל-אמת אשר הופיע עליה, בברקי אור בעמק צלמות, להציל את השושנה הנחמדה, את עדנת היופי לבל תרמס כולה, לבל תתמעך ותתנול בידיה הגסות של האלילות הבזויה. "ד' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן". בימין דוחה ושמאל מקרבת. "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם", "לא תעשה לך פסל", "אלהי מסכה לא תעשה לך" - מעבר מזה, "ראו קרא ד' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, וימלא אותו רוח אלהים, בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה, ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת, ובחרשת אבן למלאות ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת, ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן, מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורוקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש, וארג, עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות" - מעבר מזה.

גם אחרי הנצחון הגדול, שנצחה היהדות כמעט את האלילות, על מרומי העולם הקולטורי, השאירה לה כנסת ישראל קו אחד לאות עולם, על גבורת ישע ימינה, - ע"פ[6] התורה הכתובה והמסורה. קו כזה, אשר גם בעת תקטן מדת ארכו ע"י שערי בינת ההוראה המתאמת עם צרכי החיים, במובנה הנכון הריאלי והאידיאלי, מ"מ[7] גם תחת מחבא הנקודה האחת, אשר לאורך ימים תשאר, יתכנס כל הרוח האדיר והגדול, המבטא את עז נצחונה בעבר, ואת אדיר תקותה לעתיד.

כל המרחב הגדול של הנוי וההידור, היופי והציור, מותר לישראל. רק קו אחד, שרטוט אחד, הנראה לכאורה ארוך הרבה, אבל באמת הוא גדול רק באיכותו, ולא בכמותו. הוא אומר הרבה ברוחו, אבל רק מעט הוא פוגם את החרשת והאמנות, למרות כל המגמות האדירות שלו: "כל הפרצופים מותרים חוץ מפרצוף אדם". אמנם רק פרצוף אדם בתמונה בולטת ושלמה, וגם על זה ישנם דרכי בינה, להעזר

ע"י חברת אומן עוזר שאינו בן-ברית, לעת השכלול האחרון של התמונה המיוחדת, שבה נמצאים תנאי האיסור, אמנם רק נקודה קטנה תשאר מכל הקו הארוך, אבל מה רבו מחשבותיה: התמונות המיוחדות לאליליים, בין בעולם האלילי העבר וההוה, ובין בעולם הנוצרי, תתעב כנסת ישראל ולא תוכל שאתם.

ע"כ[8] הדור הדבר, בחובה קדושה לנו, שבאוצר המשכית הלאומי שבעיר קדוש אלהינו לא ימצאו פסילים כאלה. ובכלל נכבד הדבר מאד, שתודיע האגודה הנכבדה גלוי לכל העולם הנאור העברי והכללי, שהיא עושה את כל מעשיה, אותם המתכנסים באותו המשעול הצר, שבו יפגשו רגש האומה, הדת והאמנות, ע"פ חפץ האומה ושאיפתה הכללית, לראות ביחוד בעיר משוש תקותה, אוצר כל יקרתה וחסן עזה ומקדשה, - ע"פ הוראת חכמי תורה, גאוני ארץ - ישראל המפורסמים באומה.

בטוחים תוכלו להיות, אחי, שהזהירות הקלה הזאת תסול למטרתכם ושהיא משאת נפש כלנו, האוהבים את עמנו וארצנו וחפצים בכבודם והפרחתם, נתיבות סלולות בלבבות. התועלת והברכה המעשית מהמוסד הנכבד שלכם, לא תפגענה שום מכשול רשום על דרכם, ושלובי יד עם כל פלגות עמנו, הנפוצים בגולה ויושבי ארץ הצבי, כולם יחד, ילכו להאיר אור חיים מעשיים, על שאיפותיכם העדינות.

וכשנבא לגבול התועלת המעשית, שאתם חפצים להביא, במעשה הנכבד הזה, לאחינו יושבי אה"ק[9], נקל לנו להבין, כי רק אז יוכל הבית אשר תיסדו להביא את תועלתו הרצויה, להביא אל תוכו המון רב מאחינו, העוסקים במלאכות כאלו, או המוכשרים להן, להשלים את כשרונם ולשפר את עבודתם, ולהמשיך ג"כ חניכים רבים מבני ציון למלאכות המכובדות הללו, מהענפים הרבים המתפשטים מעץ-החיים של הציור והאמנות, מכל מפלגות עמנו היושבים על אדמת הקודש, - רק באופן שלא יוחזק הבית בכללו לבית האוצר בקרבו דברים שמצד חובת דתנו הקדושה נביט עליהם בעין של משטמה רוחנית פנימית. וכבוד הדרתכם, שמטרתכם קדושה היא לתקן ולא לקלקל, לבנות ולא להרס, בטחתי בכבוד נפשכם הנשאה שתשימו לבבכם על דברי אלה, היוצאים מלב מלא אהבה וכבוד ליסודי חפצכם הנכבד.

(עיה"ק יפו ת"ו, תרס"ח)

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. שלו' - שלום
3. כ"א - כי אם
4. ג"כ - גם כן
5. ע"י - על ידי
6. ע"פ - על פי
7. מ"מ - מכל מקום
8. ע"כ - על כן
9. אה"ק - ארץ הקודש

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קסד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו תשרי תרס"ט - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק מבקש לקיים קשר מכתבים קבוע בין 'יחידי הסגולה': צעירים יודעי תורה ושומרי מצוות שעוסקים במדעים. מטרת הקשר היא ספרות של 'שאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות', שתיכתב בידי חכמי תורה ולא בידי מי ש'שנו ופרשו'. הרב קוק מצטט שיר שלו על מחשבות שהופכות לספרים. ה'קולטורה הישראלית' עומדת עדיין 'כרחל נאלמה', ואירופה קיבלה את דבר ה' דרך הנצרות המלוכלכת. הרעיונות הישראליים אינם כבולים לחוקי ההתפתחות ויש בהם כוח קפיצה.

עיקרי הדברים

- קשר מכתבים קבוע בענייני דעות ואמונות.
- ספרות רוחנית בידי חכמי תורה.
- השיר 'ומנקודות מחשבותי'.
- הקולטורה הישראלית מול אירופה והנצרות.
- כוח הקפיצה הרוחני, מעבר להתפתחות.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו תשרי תרס"ט[4].

ידיד לבבי ונפשי, החכם השלם, מלא חמדה ותפארה בתו"י[5], מו"ה[6] משה זיידל נ"י[7], שלו'[8] רב לך ולכל אשר לך.

חבתך, יקירי, שאיננה זזה מלבבי, תזכירני תמיד את חובתי לכתב לך. אבל האוכל לצאת ידי חובתי, כפי אשר ימשכני לבבי, - בהחלט הנני מוכרח להשיב ע"ז[9] בשלילה. הנני בעל מלאכות רבות, המשפיעות כל אחת מהנה רגשות הסותרות זו את זו, והנני מוכרח תמיד לנוד מאחת לחברתה, עד אשר לפרע את החובות, שהלב הפנימי כ"כ[10] עורג להן תמיד, לא ישאר עפ"ר[11] פנאי, וכשאני חולץ א"ע[12] מעט ממסגרותי לשלם, הנני מוכרח לעשות פעולתי בחפזון, עד שאיני מוצא קורת-רוח שלמה בסגנון דברי. מ"מ[13] על כל תכסה אהבה נאמנה.

ובאמת מאד הנני משתוקק, שיהי'[14] דיבור של חבה מצוי בין חבורתנו, בין יחידי-הסגולה המבינים ומרגישים שיש לנו עבודה רוחנית עזה, חדשה וגדולה. המקצעות הרוחניים שבתורה מוכרחים הם שיעבדו, באותו המרץ שנעבדו ושצריכים להעבד המקצעות המעשיים שלה, - זהו הלא פתגמי העתיק. ומשא-ומתן ושאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות צריכים להיות נכתבות, בסברא ברורה בלב מתנה וברוח דעה וגבורה, דוקא מחכמי-תורה הקבועים באהלה; למרות מה שאם הדור כותב איזה דבר בזה, הכותבים הם ע"פ[15] רוב אותם ששנו ופרשו, אותם שחיי ההפקר, לכל הפחות ביחס להכרת אורה של תורה, כבר סתמו להם את דרך החופש של הכרת אור הגנוז, החי וקיים עדי עד, שבאוצר חיים של ישראל.

ואלה השאלות ותשובות יעמדו לנו בדורנו זה במערכה אחת עם כל השאלות ותשובות של גאוני הדורות, המלאים פרטים מעשיים בבירור הצד המעשי של היהדות שגם הוא הנהו יסוד נכבד ושדה-תבואות, אבל הצד הפנימי, המוחי והליבי, הלא הוא עולה עליו, מאיר אותו ומחיהו.

ע"כ[16] הייתי חפץ מאד לקבע קורספונדנציה קבועה עם כל השרידים של נבוני הצעירים, יודעי תורה ואוהביה, נוצרי אמונים ושומרי תורה ומצות, ועסוקים במדעים באופן הגון ומזורז, ומנן ומנייהו תסתיים שמעתתא בע"ה[17], להחל ספרות הגונה רוחנית ופוריה, במקצע העזוב של הלכות הדעות והאמונות, בבירור גמור, "בשרא שמינא אפתורא דדהבא ".

ולפי גודל הענין כך גדולות הן המניעות, המעכבות את יסוד דבר זה. ומ"מ[18] אינני מתיאש, ותוחלתי לד' היא, הנותן לנו אור עולם באוצר חיים, שעוד יזכני לכונן חפצי. וע"י[19] עזרתכם, אחי האהובים, אתה ואהובנו הרבמ"ל[20] שי'[21], וסיעת מרחמיכם משם, ומפה כל חלוץ אשר רוח ד' עמו יקום ויתן לנו יד. ומרוץ אגרות מלאות טוב ד' להגדיל את הפלפול של אמת בחכמה, כראוי לנו בזמננו להחיות את רוח עמנו, ולגלות אורו והדרו על בניו, יחל להיות תכוף ביניינו. ויתקיים פיוטי אשר שרתיו זה כבר: "ומנקודות מחשבותי, שיקבצו לעדרים, אקח אותיותי, והיו למאמרים, והמאמרים בחוברת, יהיו לספרים, והספרים, בכל קרת, יהיו נפזרים", כו'[22], ויחדיו עמי תשירו שירה זו בפועל, ומכנף הארץ זמירות נשמע, וחדות ד' תהי מעוזנו.

הנני לוחם עם המניעות מלחמת מצוה. הננו רואים עין בעין שבא עתה אור ד' יאר לנו, תקות ישראל ותחיתו הולכת ומתגלמת, בסתר המדרגה בארץ חיים. הרוח הגדול, שחיי עולמים שרוי בתוכו, הנהו עדיין מקופל כעובר במעי אמו, אבל יגיע הזמן וימיו לא ימשכו, ותנועת לדה תשמע, אחרי צעקת חבלים, קול חדש ומרנין של ילד נולד, אשר יולד גוי פעם אחת, וציון תחל וילדה את בנה; אבל הגברת הרוח, השלמתו, מהירות באו, - על זה הננו נקראים לפעול עם אל ".

עד כה עומדת הקולטורה המיוחדת של ישראל, כרחל נאלמה. דבר אלהים היה לחרפה, כי לא יהין שום משכיל לרצות ממנו יותר ממה שתתן ע"ז אירופא דיפלום, ואירופא לקחה את דבר ד' בצינור מלא רפש של הנוצריות שנתלכלכה בגויות, ואבדה את שריד חמדתה, אשר גזלה מעם-עולם, וחשוכא חפי להני אינשי, אשר התפארו כי לקחו להם אור ישראל ושמו בכליהם, הקולטורה העצמית שלנו, שאין לנו בה שותפות של כל גוי בעולם, ותחיתנו הלאומית על אדמת הקודש, היעודה להיות גי חזיון עולמים, חלום נאמן אחד הוא, אשר רק בשגגה יראה כשתי מערכות סותרות ומנגדות זו את זו. לעבד את היסוד האמתי הזה, להראותו ביד רמה וקומה זקופה, בגדולה והוד, זאת היא עבודתנו, עבודת חכמי אמת, יראי ד' ביראה פנימית, שאינה נגועה בסיגים של יראה פסולה, חיצונית ומשפלת רוח ונשמה, אותם היודעים לתן גודל לאלהינו באמת ובישר לבב. וע"ז[23] צריכים אנו להחל ביסוד של ספרות, חדש-ישן, שלא יפנה אל הישן עורף כ"א[24] יזדיין עם החדש לדעת את כל עומק הטוב של הישן, ואיך החדש הולך עמו ומשלימו תמיד, ותלמידים ותיקים יגדילו תורה ויאדירוה להחיות רוח ישראל, ולתן כבוד והוד, לאדמת הנבואה, אשר שמיה והרריה ירעפו עדי-עד טל-חיים דוקא לעם המרגיש את קשר נשמתו בתוכה, ולא לעם אחר, ולנטמעים עמהם, שאינם מבחינים בין אדמת חול לעפרות קודש.

השכל הישראלי יתרומם, והרגש החי שלו יתעורר לעומתו בכל מלא עז וחיים. הגבורה המעשית ליסד ולנטע, לבנות ולשכלל את הכל בחיי גוי איתן על אדמתו כמקדם, תתעורר בזרע ד', אשר תכירו ותדע לשוב אליו באהבה והכרה מלאה תנובה וחיים. שירים חיים נבראו, מלאי עז אלהים, ושדות של קולטורה חדשה ומאירה יפרו ויעלו, יעטפו בר ויתרעעו אף ישירו. הישן יתחדש, והחדש יתקדש, ויחדו יהיו לאבוקות אודים על ציון, ובמשיכת חן תחל אז ציון למשוך אל תוכה את בחירי בניה בוניה, ומשכללי הבנין, הנטע והמזרע, התעשיה והמסחרים, יהיו במשך הזמן גם הם זלופים מטל חיי נצח, מים טהורים יזורקו עליהם, ויכירו את חסנם ואשרם בהיותם בונים חומות וחיל לישראל בארץ חמדת עולמים.

רוח הדת הנלחץ והמרוצץ, אשר הושגר באירופא הנוצרית ובאזיה המושלמנית, אשר לא הטיבה הרבה מהראשונה, ולא יכלה להיטיב, לא הי'[25] יכול לדור בכפיפה אחת עם התחיה החברותית, המלאה אונים וחפץ חיים מזהירים, שכדי לשכללם יפה צריך דוקא אור אלהים אמת בתוך הנשמה הקיבוצית, וזה לא נמצא כי"א בישראל כמו בראש ימות ההיסתוריה גם עכשו. הפילוג של הדת והחברה נאה ויאה להם, מה שהוא מזיק לנו. אמנם אם לא נצא להאיר את האופל, להסביר את ההבדל שבין דת לדת, כלומר שבין הדת שאינה ראויה להקרא בשם עצם פרטי זה, מפני גבהה ומקוריותה, לבין דת מחוקה וסעיפית, שאין לה אלא כפי מה שיכלה לדלות מהמקור בדרך גניבה וחלחלה, - מבלעדי פעולה רוחנית אדירה זאת, ישאר עומד הענין סמוי מן העין, והעבדות הפנימית תקום להתבושש עם היהדות הפנימית, אחרי אשר חקתה שלא להתבושש כמעט עם החיצונה השפע הפסיכילוגי של כנסת ישראל הוא יותר מלא חיים ותעודה מההגיונים הכהים של המושכלות הספרותיות, האחרונות כלולות הן בקרב הראשון, ככללותם של פרטי פרטי פרטים בכללי כללים. בשלמותה תופיע בשביל חיבורה של כנסת ישראל ורוחה באדמת ישראל, נשמה לעם עליה, וברקים ירוצו גם לכל לב שוקק המצפה לראותה בזיוה וחמדתה. הספרות החיה החדשה שלנו תסביר רק את עזוזה של השפעה הגדולה הזאת, כי כח אלהי עולם בכחה טמור

הבריאות הפסיכית תסיר בזרע עוזה את מחלת השכחה, כמו את מחלת הבערות וההתנכרות, מתוך נשמתה של האומה ושל העולם. הזכרון הלאומי ישוב ויחיה בכל מלוי אורו, ותקופות האורה שלה ישובו לעמוד כמו חיים היום נגד עיניה ורוחה, והדעה הברורה תדע ללמד את בניה, ואת הכל, כמה אפשרית היא, וכמה היא מוכרחת נאמנות עדותיה, וכמה בקרבם ימצא אור וחיים לכל, לפגרים מתים, של דורות, של עולמים, ושל נפשות ועמים רבים.

ההשכלה היא רק הלבשה חיצונה, לאור החיים הפסיכיים של האומה הנאזרה בעז אלהים, אבל על ידה יראה הודה והדרה, ותעוז ימינה. לא ההשכלה הרגילה תוכל לתן החיים המשוקקים מכל רוח ונפש, כי"א רוח של נשמת עולמים יתן בה כח ותנועה אדירית.

רוח חדש חי וקיים בריא ומחולל פלאות כשיפוח מני ארץ אשר אמרו הכל שוממת היא, לא יהיה נזקק לברר דבריו קטעים קטעים, פסוקים פסוקים, זעיר שם וזעיר שם, כי"א בכח רב אדיר וגדול בבת אחת ירקדו הררי עד, וישחו גבעות עולם, האמת הישראלית תצא ממחבואה, וצדק משמים נשקף.

מפני גודל הצדק וריבוי תועפות ערכו, אי"א[26] כמעט לסמן עכשו את הצורה המיוחדת של הסניגוריה הנפלאה, לאור ישראל נגד כל מעיבי ערכו. עכשו הזמן גורם לעסוק בכללים, בתעופות של הארות רעיונות בריאים, והפרטים יתישרו בדרכים רבים ושונים, לפי גודל עמדת הרוח ועצמות קליטתו בכל לב הוגה.

נעלה הוא ישראל ונעלה כחו לאלהים. איננו מחובר את התרבות האיטית בכל עורקי נשמתו. כח קפיצה ודילוג רוחני יש בו. הוא יוכל להנשא בפעם אחת עד לכוכבים אף כי ירד עד עפר, מפני שאוצר גדולתו ספון לעד בקיבו פנימה. וכן הרעיונות היותר ישראליים, כפי אותה המדה שהם מתקרבים למקורם, אינם כבולים לחבלי ההתפתחות, וע"כ[27] דוקא את הרעיונות היותר מאירים אי"א למסור ע"י[28] סימני פיתוח של ריקום עיבור ולידה בתור תחומים מוגבלים. אמנם יש מקום לכל התיאוריה הזאת בתור מדרגות של גבורה רוחנית בעצם חלקי הרעיון, כשמתפלג בפילוג לימודי, ביחוד בשעה שהוא בא להשפיע על החיים, על המעשים, המדות, הרגשות והדעות, היחידיות והקיבוציות, ואז באמת רב לנו המקום לצאת בחכמה היסתורית מבוססת, הנעלה מכל ההרצאה ההיסתורית הרגילה, הבונה מעלותיה על השערות פורחות, בזה שהיא מכוננת את בנינה ברוחה פנימה, ובכחה המתגלה בחיים ובמעשה, בהוה ובעבר, ע"פ חשבון ברור וצלול, שאיננו צריך לכל עמל תאריכי.

היה ברכה יקירי, חזק ואמץ ויהי ד' עמך, ותהיה מהבונים בהיכל ד' על מרומי הררי קודש, כנפשך היקרה ונפש אוהבך בכל לב מצפה צביונך ותפארתך באה"ר[29],

אברהם יצחק ה"ק

באה"ר מסור נא דר"ש[30] בכל חם-לב לידידנו הרה"ח[31] רבמ"ל[32] שליט"א[33], וכמעט שגם אל כבודו הם הם הדברים.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. בתו"י - בתורה ויראה
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר
8. שלו' - שלום
9. ע"ז - על זה
10. כ"כ - כל כך
11. עפ"ר - על פי רוב
12. א"ע - את עצמו
13. מ"מ - מכל מקום
14. שיהי' - שיהיה
15. ע"פ - על פי
16. ע"כ - על כן
17. בע"ה - בעזרת השם
18. ומ"מ - ומכל מקום

19. וע"י - ועל ידי
20. הרבמ"ל - הרב ברוך מרדכי ל... - שם אדם
21. שי' - שיחיה
22. כו' - וכולי (וכן הלאה)
23. וע"ז - ועל זה
24. כ"א - כי אם
25. הי' - היה
26. א"א - אי אפשר
27. וע"כ - ועל כן
28. ע"י - על ידי
29. באה"ר - באהבה רבה
30. דר"ש - דורש שלום
31. הרה"ח - הרב החסיד
32. רבמ"ל - רבי ברוך מרדכי ל... - שם אדם
33. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קעו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' כסלו תרס"ט - יפו **נמען:** ר' זאב גלוסקין

המשך הוויכוח על משפט הירושה של ג'. חוקי הדין כוללים, כמו חוקי הטבע, ואינם יכולים לענות על כל פרט. רחמנות שלוקחת מהבן ירושה בשביל הבת תתיר גם לגזול עשירים בשביל עניים. דיין שאינו בקי בעובדות נועץ במומחים. אפשר להתפשר (יאחד לדין ואחד לפשרה'), אבל אסור לבעוט במשפט, שהוא יסוד החיים הלאומיים. משפט הירושה מחובר במיוחד למשפט הכתוב, ואת ירושת הבת העלתה הנצרות כדי להעליב את היהדות (שבת קטז ב).

עיקרי הדברים

- חוקי המשפט כוללים, כחוקי הטבע.
- ביקורת על 'רחמנות' שמבטלת דין.
- המשפט - נשמת האומה.
- ירושת הבת והנצרות (שבת קטז ב).

נוסח האגרת

ב"ה[1] עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י' כסלו תרס"ט[4].

אדון חביב ויקר מאד מר זאב גלוסקין נ"י[5], שלו'[6] וברכה.

כעת ממש הגיעני מכתבו הנכבד, שרוח אהבת אמת אצילית של נפש יקרה מרחף עליו. אבל עוד הפעם, ישים נא כבודו אל לבו, כי כל חק ומשפט שבעולם לא ימלא לעולם את כל הדרישות של כל הפרטים. חקי דת ודין, כמו חקי הטבע, הנם כוללים, וזאת היא תהלתם ועוזם. החמה תצא בגבורתה, ואם תקפח לפעמים על ראש איזה נפש חיה, בהמה או איש, לא תחדל בשביל כך את אורה וחומה הטוב לכל. תפילתם של עוברי דרכים אינה נכנסת בעת אשר הכלל צריך לגשמי ברכה. כל תביעתנו מיושבי על מדין לא תוכל להיות כי"א[7] ידיעה הגונה במקצע שלהם, דהיינו בחקי המשפט, ויושר לב, מאין שום נטיה של משא פנים ומקח שחד חלילה, ואחר כך הרינו מוכרחים להיות נמסרים למשפטם, אם אנו חפצים בחיים ציבוריים קיימים שלנו, לא חיים רפים ונובלים, ולא של אחרים, שאינם מושיטים לנו כי"א הרס ורקבון. אוי לה לקלות דעת, שתשלח ידה במקדש רם ונשא, בהיכל המשפט, אפילו אם תהיה מעוטרת ברחמים ויושר בלתי-חקי. ידע אדוני, כי אותה מדת הרחמים הלוקחת מהבן את ירושתו, שזכה לו המשפט של התורה, בשביל הרחמנות שיש על הבת, צריך מדין גזרה-שוה להתיר לשלח יד גם באוצרו של אדיר אוצרות, בשביל רחמנות של מחזר על הפתחים, ואוי לעולם מרחמנות כזאת שהיא אם לכל אכזריות וכל נבלה.

הקובלנא של שטחיות ידיעה בהוויות העולם איננה מיוחדת על בתי-דינים שלנו. כל מלומד של מקצע רוחני לא יוכל לקפל את כל הידיעות המעשיות. אבל לעולם אין רב ודיין יפה חשוד, שכשתחסר לו ידיעה בהויות העולם, לצורך איזה משפט, שלא יפנה לעצת המומחים בדבר. מובן הדבר, שרק הידיעה

החסרה לו יוכל לקחת מאת המומחים, אבל לא כל בנין המשפט, כי זה הוא שב אל מקומו, אל אולם המשפט. ולשכח שיש לנו יתרון, שאנו משתבחים בחקים ומשפטים צדיקים, מפני שהם נובעים ממקור חי כל העולמים, מתורת ד' תמימה, גם זה נאה לנו שלא לעשות כן. אבל לענינו די לנו גם במדת ההשואה, שנרגיש את כבוד משפטנו, לפחות כמו שאנו רוצים להרגיש את כבוד שפתנו וכל קנינינו הרוחניים. אל תגעו, אדוני היקרים, בקדושת המשפט, כי המשפט לאלקים הוא' וכשם שאנו ממתיקים את מרירותם של חקי הטבע, שלפעמים הם חזקים יותר מכחותינו, לא ע"י[8] העברתם מן העולם, שלא נוכל ולא נחפץ בזה, כ"א ע"י תיקונים מלאכותיים המכשירים אותנו ליהנות מטובם, על פי אותה המדה המתאמת למצבנו, כן אנו משתדלים בכל עת הצורך, כשיש אפשרות לדבר, להכנס בפשרה, ע"פ[9] רצונם של בעלי הדין, ביחוד במקום שמדת המשפט היא חריפה יותר מדאי לאיזה צד, ומכ"ש[10] כמו שיזדמן גם זה כשהיא כבדה על שני הצדדים יחד, ועל זה אנו קוראים "צדק צדק תרדוף, אחד לדין ואחד לפשרה". אבל חלילה לנו לבעוט בשביל זה במשפט שלנו, שזהו הדבר היותר חשוב מכל רכושנו הרוחני, והנכבד יותר לקיומנו בתור עם חי, מכל הקנינים הצדדיים שאנו רגילים להכריז על זכויותיהם, ובצדק, כי הכל אהוב וחביב ונחמד, אבל להבחין אנו צריכים בין אברים שאין הנשמה תלויה בהם לאברים שהם מרכזי החיים, והנשמה של כל אומה, וביותר של אומתנו, תלויה היא בשלטון המשפט שלה דוקא.

ע"כ[11] הנני עוד הפעם פונה אל אדוני במחאה גלויה, נגד רומסי משפט תורתנו הקדושה, ביחוד במשפטו של ג'. וידע כבודו, שאין לנו מקצע של דיני ממונות, שיהיה כ"כ[12] מוצא את עצמו מחובר למשפט כתוב, כמו משפט הירושה. כמובן לא אוכל במכתב זה להעביר לפני כבודו את הסבות החזקות, בחיי האדם והעולם, שהן גורמות לזה. אבל עובדא היא, שאפילו באותן הממלכות, אשר העבירו את המשפטים העתיקים ממקומם, הניחו ביותר את מקום כבודם בתורת הירושה. והרבה אומות נאורות מיפות בסדרי הירושה את כחן של בתי דינים רוחניים, יותר ממה שהוא בכל דין ומשפט. ומה נדבר, ומה נצטדק, אם כ"כ נשפיל בידנו את משפט תורתנו, להעביר ממנו את השלטון במקצע של הירושה, בארצנו, "הגם לכבש את המלכה עמי בביתי". וידע אדוני, כי המקום אשר אויבתנו הנצרות, הבת הנושכת שדי אמה, רצתה בדגל הרחמים שלה, שהיא נושאת בידים מלאות דם נקי, להעליב את היהדות, הוא זה הנושא של הכרת ירושת הבת נגד משפט תורתנו הקדושה, זאת היא ידיעה נאמנה למשכילי בינה והיא מסורה לנו בחידת חכמים בתלמוד (שבת דף קטז ע"ב[13]).

על ההתנצלות הנכבדה של כבוד אדוני, על דבר פצעי אוהב הפוצעים גם את לב כותבם, הנני חותם גם אני את ידי.

ברגשי כבוד ויקר ובברכת ד' מציון,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש

3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. נ"י - נרו יאיר
6. שלו' - שלום
7. כ"א - כי אם
8. ע"י - על ידי
9. ע"פ - על פי
10. ומכ"ש - ומכל שכן
11. ע"כ - על כן
12. כ"כ - כל כך
13. ע"ב - עמוד ב

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קצד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' אייר תרס"ט - יפו **נמען:** ר' בנימין מנשה לוין

הרב קוק מסביר מדוע נקט בכוונה ביטויים מתונים כלפי אמונות אחרות. יש קו אחד שחודר כל שאיפת אמונה: דרישת ה'. בעת ירידה קו זה מתעמעם, ואז באה שנאה לאמונה בכלל. התנפלות על אמונה זרה מתוך שנאת דרישת ה' סופה לפגוע גם באמונתנו ('תשב באחיך תדבר'). לכן יש לבאר את מדרגות האמונה, ולהבחין בין האור הכהה לאור הבהיר של ישראל.

עיקרי הדברים

- דרישת ה' - הקו המשותף לכל אמונה.
- סכנת השנאה לאמונות אחרות.
- מדרגות באור האמונה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ה' אייר תרס"ט[4].

שלו'[5] וברכה מקודש לכבוד ידידי וחביבי הרב החכם, מלא וגדוש בתו"י[6], מו"ה[7] בנימין מנשה לוין שליט"א[8].

זמן רב עבר, ולא מצאתי חופש זמן לכתוב אליך גם דברים מעטים, ואת כבודך הסליחה. ואנכי מה מאד צמא אני לדעת את כל מעשי כבוד תורתו, בדיוק ובפרטיות, יצליחהו ד'.

אקוה שימלא את שאלתי, להודיעני במכתבים תכופים מכל, אשר תחשק נפשי לדעת.

ע"ד[9] מבטאי, היה זה בכונה ממני. לעת כזאת עלינו לגדור את הפרצה מצדדים אחרים. דבר ידוע לכל דורש ד', שיש קו אחד החודר את כל שאיפת האמונה, שהוא דרישת ד' ודרכיו. בהירותו של קו זה תלויה לפי מעמד העולם, ביחוד לפי המעמד המוסרי של המיוחדים בתורת דרישת ד' ובאיכות התאמת רוחם אל כל הטוב שבחיים. לחקוק יסוד זה יפה בעולם היא האומנות של אומתנו, שהיא באמת קדש לד', בלא שום הפרזה כלל. בעת הירידה, וביחוד בעת דלדול האומה מצדי צדדים, נעשה קו זה חשוך ומעונן מאד, ואז באה שנאת דרישת ד' בתור שנאת האמונה ובזותה, לא דוקא בתור אמונה מיוחדת כי"א[10] בגדר כללי "מה ש' כי נעבדנו". כמובן יותר נח הוא להתנפל על אמונה זרה, אבל בכל מקום שההתנפלות באה משנאת דרישת ד' הכללית היא מתועבת, וסופה להגמר בליקוי פנימי. "תשב באחיך תדבר, באחיך שאינו בן אומתך, סופך שבבן אמך, בבן אומתך, תתן דופי". ע"כ[11] אנו צריכים לעת כזאת לבאר את הנקודות הכלליות של אמונה לפי מדרגותיהן, ולא להתירא מההרגל של בוז גמור ושנאת מות הטמונה בקרב הנפש נגד כל זרות, ועי"ז[12] בוקע האור של דרישת ד' לפי מדרגותיו, ואז בידנו להבחין בין האור הכהה והקלוש, אשר ההולכים לרגלו ימששו חושך בצהרים, ובין האור הבהיר בשחקים, אשר כל מאורות עולמים מקרנו יקבלו את זהרם, אור ד' אשר על עמו לעולמים. והרעיונות אשר יקרו ממעין זה יהיו לנו לישועה בבא תור הבקורת על כל המפעל שעשו הזרות, וימצאו בהם ג"כ[13]

ניצוצי אורה, שנדע איך להתנהג במחשבות הנולדות ע"י[14] ספרויות כמו אלה. וברוך ד' צורי המלמד ידי לקרב.

הנני חותם באה"ר[15] ונאמנה מהררי יהודה וגאון יעקב אשר נאהב סלה,

ידי"ע אברהם יצחק ה"ק

באה"ר אדר"ש[16] ידי"נ[17] הרמ"ז שי'[18]. רחשי לבבי האמורים בזה גם לפניו נתונים המה. הנ"ל[19]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. שלו' - שלום
6. בתו"י - בתורה ויראה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. ע"ד - על דבר
10. כ"א - כי אם
11. ע"כ - על כן
12. ועי"ז - ועל ידי זה
13. ג"כ - גם כן
14. ע"י - על ידי
15. באה"ר - באהבה רבה
16. אדר"ש - אחר דרישת שלום
17. ידי"נ - ידיד נפשי
18. שי' - שיחיה
19. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שנד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח אדר תרע"א - יפו **נמען:** מחותנו, הגביר אלעזר משה סלוצקין

הרב קוק מבקש מסלוצקין להציל את בית היתומים שייסד ר' יהושע לייב דיסקין בירושלים, בראשות ר' יצחק ירוחם. בגלל המשבר הוא עומד ליפול, ושלוש מאות יתומים עלולים ליפול בידי המיסיון. בירושלים נאספו 600 נפוליאונים, וחסרים 300. במקום לפזר את נדבותיו לשמחת בר המצווה וחנוכת הבית, שירכז אותן כאן.

עיקרי הדברים

- הצלת בית היתומים של ר' יהושע לייב דיסקין.
- סכנת המיסיון.
- ריכוז הנדבות.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ח אדר תרע"א[4]

לכבוד ידיד לבי ונפשי, מחו' הרב הגביר האדיר צדיק ונשגב מוהר"ר[5] אלעזר משה סלוצקין שליט"א[6], שלו'[7] וברכה באהבת עולמים.

אדוני יקירי,

כנטל החול קשה לי לבא לפני כבודו בהצעות בעניני צדקות. כי אין לי כל חשבון לעורר רוח מלא נדבות ושש לעשות צדק שכמותו. על איזה דבר-צדקה, כי הלא ת"ל[8] ידו ולבו יחד פתוחים הם תמיד לכל טוב, ביד ברכת ד' ויראת ד' יחד הטובות עליו.

אבל אין למדין מן הכללות, והשעה הזאת למצב ירושלים יוצאת היא מן הכלל, ובגללה אני מוכרח לצאת מגדרי ולכתוב לכבוד הדרתו בקצרה, וברוח צדק ויושר אשר בלבבו ישפט, ויהי ד' עמו.

אחד מהמוסדים, שאין לפקפק בגודל התועלת שהם מביאים, בירושלים, הוא בית היתומים מיסוד גאון ישראל רילי"ד[9] ז"ל[10]. נוסף לגודל ערכו עומד בראשו איש נקי הדעת במדה עליונה מאד הגאון ר'[11] יצחק ירוחם שי'[12]. עתה, מפני המשבר, נודע לי, שאם לא יחושו נדיבים מצויינים לעזרתו מהרה, עומד הוא בסכנת נפילה ח"ו[13]. כמה נוראה ואיומה היא הצרה, אם ח"ו בית זה יתמוטט, אין לתאר ולשער. אם שלש מאות היתומים ויותר יתפזרו לכל רוח, חלילה, מאין משען ומאין הדרכה, והמיסיון כחתף תארוב לצודד לה נפשות מאפרוחינו אלה, אוי ואללי כמה גדול הכאב ונורא השבר. ומכבוד הגאון הנ"ל[14] איש האמת נשיא הבית נודע לי, שהפחד הזה לא פחד שוא הוא. לרגלי המשברים נלחץ גם הבית הזה, האמנה נפסקה והנוגשים נוגשים, ודי יודע מה יהי'[15] אחרית דבר.

אבל לאשרנו לא נטבע המוסד הזה בחובות כ"כ[16] מרובים, עד שלא תוכל ההצלה לבא בסיוע ממוצע. ובהשתדלות יודעי יקרת ערך הבית, נאסף בירושלים עצמה לערך סך שש מאות נאפ', נדבות והלואות.

אמנם חסר עדיין עוד סכום שלש מאות נאפי', להעמיד את המצב על בסיס נכון. מוכרח אני שלא להתעלם ולקרא את כבודו להיות בעת כזאת מראשי המצילים.

איני יכול לקצב איזה חלק וכמה יקח כבודו בזה, אבל אחת אומר בבטחה, כי כל אשר נדבה רוחו הטהורה, לכבוד שמחות לבבו ליום הבר-מצוה של הבן היקר שי' לאיו"ט[17], וחנוכת הבית לשמחה וברכה ואריכות ימים ושנים, אל נא יפזרם אדוני בעת-צרה כזאת לירושלים לפרורים קטנים. יקבץ נא את כל אלה והיו בידו לאגודה אחת פועלת צדקה רבה, אשר תעמיד על עמדה בית נכון ונשא בישראל.

חושב אני שדברי המעטים יספיקו ללב מלא צדקת ד', כהדרת כבוד חביבי. והנני חותם בכל רגשי כבוד וברכת אהבה נאמנה וצפית ישועה קרובה על ציון ועל מקראיה, כנפשו הרוממה ונפש מחותנו קשור באהבתו בכל לב,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
5. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. שלו' - שלום
8. ת"ל - תודה לא-ל
9. ריל"ד - רבי יהושע לייב דיסקין
10. ז"ל - זכרונו לברכה
11. ר' - רבי
12. שי' - שיחיה
13. ח"ו - חס ושלום
14. הנ"ל - הנזכר לעיל
15. יהי' - יהיה
16. כ"כ - כל כך
17. לאיו"ט - לאורך ימים טובים

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שעה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט מנחם אב תרע"א **נמען:** ר' דובער מילשטיין

יש שחשדו שהרב קוק שיבח את 'אותו האיש' (ישו) במאמר ב'הניר' על כוחו האישי וההשפעה הנפשית שלו. הרב קוק מסביר שהכוח האישי הוא טבעי: כשמכשירים אותו בקודש הוא מתעלה, וכשעוזבים אותו הוא נופל לטומאת עבודה זרה. זה סוד הפנימיות והחיצוניות. חכמי ישראל הראו תמיד את גודל כוחם של הרשעים, כמו בלעם. על הבנים: יש לנהוג במידת החסד של אברהם ובמידת השלום של אהרן. דור זה מוכשר דווקא לתשובה מאהבה, ולכן יש למשוך את כולם בעבותות אהבה ולא להתפעל מהמגבירים את הדין.

עיקרי הדברים

- הסבר המאמר ב'הניר' על 'אותו האיש'.
- פנימיות וחיצוניות - כוח טבעי שמתעלה או נופל.
- גודל כוחם של הרשעים (בלעם).
- קירוב הבנים בחסד ושלום.
- הדור מוכשר לתשובה מאהבה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ט מנ"א[2] תרע"א[3].

שלו'[4] וברכה מקודש לכ'[5] ידי"נ[6] הרב הנגיד היקר בתוי"ר[7] מו"ה[8] דוב מילשטיין נ"י[9].

אחדשה"ט[10] באה"ר[11].

מכתבו היקר הגיעני ושמחתי בדבריו היקרים ומידידותו הנאמנה. והנה האתרוגים יקבל בע"ה[12], וישמח ויחוג בדיצה וחדות ד' במצוה כמאמרה פרי ארץ חמדה.

וע"ד[13] שאלתו בנדון שכתבתי בחוברת "הניר" ע"ד[14] אותו האיש, שהי'[15] לו כח אישי נפלא והזרמה נפשית, שנמצאו איזה אנשים שתמהו ע"ז[16] וחשדו אותי כאילו באתי לספר ח"ו[17] בשבחו, של אותו פושע-ישראל, שעשאוהו נכרים ע"ז. ידע ידידי, שלא כן הדבר, וכל מי שיקרא את מאמרי העמוק הנ"ל[18] באותו העיון הראוי לענינים רמים כאלה, לא יוכל להעלות כלל על דעתו, שיש כאן ענין של שבח. כי הלא כה דברי, שעצם הכח האישי וההזרמה הנפשית הוא כח טבעי, והוא תלוי בהכשר אם מכשירים אותו ע"י[19] קודש עליון הוא מתעלה, ואם עוזבים אותו בעינו, ונמסרים אליו כמו שהוא, נופלים על ידו לעמקי זוהמת ע"ז. ומי שטעם טעם עץ החיים ידע ויכיר, שזהו סוד פנימיות וחצוניות, שכשהפנימיות מחיה את החיצוניות נהפך לקדושה, וכשהחיצוניות פונה את עצמה מלקבל מהפנימיות חוזר הכל לתוהו וטומאה. ובארתי שורש טומאתו של פושע-ישראל הנ"ל ומהיכן כחו לקוח מכח התוהו שנמשך אחריו, ומשך לתהומא רבא של זוהמת ע"ז ביחוד אותם מבני ישראל שנמשכו אחריו. ולעת כזאת, שבעוה"ר[20] ההסתה מרובה ליציאה מן הכלי, מצאתי לחוב קדוש לבאר דברים הללו. וזה

דרכם של חכמי ישראל מעולם, לא להקטין את ערכם האישי של הרשעים הגדולים כי"א[21] להראות את גודל כחם ולבאר, שבכל גדלם השחיתו, בהשתקעם בטומאתם.

וכן נאמר על בלעם: "בישראל לא קם, אבל באוה"ע[22] קם ומנו - בלעם", והיינו גודל ערך, אלא מצד הרע וההפוך. ולא הביאו דברי לידי תרעומת אלא את קטני הדעת, אבל ת"ח[23] אמתיים גדולי תורה, העומדים בסוד ד', הם מבחינים ב"ה את ערך האמת והתועלת שיש בדברים הנ"ל, שהם באמת מכלל רזי עולם, שמשום עת לעשות לד' הסכמתי לגלותם, כי השעה צריכה לכך. וגדולים וטובים ממני סבלו דבת עם, בשביל ענינים כאלה, שלחץ אותם רוחם הטהור, בשביל תקון הדור, לדבר דברים חדשים ולגלות נסתרות, שלא הורגל בהם השכל ההמוני, ובשביל כך רבו המתלוננים עליהם, עד אשר יצא כברק צדקם ונצדק קודש. ואם הי'[24] הזמן מוכשר כדאי הי' הדבר להאריך הרבה בדברים הנעלים הללו, אבל כעת יספיק הקיצור הנ"ל. והדן אותי לכ"ז ידונו אותו מה"ש[25] לכ"ז.

וע"ד ההתנהגות עם בניו שי'[26], אשמח מאד במה שכבוד ידידי שומע לעצתי, לאחוז במדתו של אברהם אבינו, מדת החסד, ומדת השלו'[27] של אהרן הכהן, זיע"א[28] ועכ"י[29]. ואקוה בע"ה, שע"י[30] ההתקרבות סוף-כל-סוף יפעלו עליהם דבריו היוצאים מן הלב, וכמה שיהי'[31] מזה ניכר בפועל הרי היא מציאה רבה, ומה שישאר כמוס בלב יעשה את פריו בעה"י[32] לימים הבאים לטובה. כי מי זה יוכל לשער את האורה והקדושה הגנוזה בנשמת כל אחד מישראל, וסוף-כל-סוף יצא הכל אל הפועל לטובה, ובאו האובדים והנדחים להשתחות לד' בהר הקודש, וד' עליהם יראה, ואז יגלו פתאום כל אוצרות הטוב של כל הנקודות הטובות, שהשפיע כל אחד על חברו וכל אב על בנו, לשם ולתהלה ולתפארת-עולמים. וכבר דברתי כמה פעמים, שדוקא זה הדור, הנראה כי"כ[33] ריק ופורק עול, הוא היותר מוכשר לאור תשובת אמת, באהבה ובגבורת קודש בבא עתה בעה"י, ע"כ[34] צריכים למשך את הכל בעבותות אהבה וחסד, ולהחזיק בכל עז בדרך ד' הטובה הזאת, ולא להתפעל מכל אלה החפצים להגביר סיטרא דדינא, אפילו אם יהיו צדיקים וגדולים בתורה. כי בדורנו, דור עת קץ מגולה, אור בוקר דאברהם זורח, המביא גואל לבני בנים למען שמו באהבה.

ועל שלומי אמוני ישראל החובה והמצוה להרחיב את הרעיון והמחשבה בעבודת הקודש הזאת, של הארת חסד ואהבה על כל אשר בשם ישראל יכנה, ולהתכוין לזה, בכונת התפלה והמצות, ואז אור ד' יופיע על הטובים, על כ"א ואחד כמעלת נשמתו, ובדרך סגולה יואר מאורו אור קודש ונועם ד' לכל הרחוקים, והנביא אומר: "ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו".

הנני בזה ידי"ע[35] דוש"ת[36] באה"ר כנה"ר[37],

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מנ"א - מנחם אב
3. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
4. שלו' - שלום
5. לכ' - לכבוד

6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. בתוי"ר - בתורה ויראה
8. מו"ה - מורנו הרב
9. נ"י - נרו יאיר
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
11. באה"ר - באהבה רבה
12. בע"ה - בעזרת השם
13. וע"ד - ועל דבר
14. ע"ד - על דבר
15. שהי' - שהיה
16. ע"ז - על זה (ובהמשך האגרת, "שעשאוהו נכרים ע"ז": עבודה זרה)
17. ח"ו - חס ושלום
18. הנ"ל - הנזכר לעיל
19. ע"י - על ידי
20. שבעוה"ר - שבעוונותינו הרבים
21. כ"א - כי אם
22. באוה"ע - באומות העולם
23. ת"ח - תלמידי חכמים
24. הי' - היה
25. מה"ש - מן השמים
26. שי' - שיחיה
27. השלו' - השלום
28. זיע"א - זכותו יגן עלינו אמן
29. ועכ"י - ועל כל ישראל
30. שע"י - שעל ידי
31. שיהי' - שיהיה
32. בעה"י - בעזרת השם יתברך
33. כ"כ - כל כך
34. ע"כ - על כן
35. ידי"ע - ידידו עוז
36. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
37. כנה"ר - כנפשו הרמה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תיז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח"י אדר תרע"ב - יפו **נמען:** לשכת 'המזרחי' ודו"ר פרנק

אגודת המורים ביקשה מהרב קוק להצטרף למחאה נגד בתי ספר של המיסיון. הרב קוק השיב שאינו יכול להצטרף יחד עם מורי הגימנסיה, שהיא סכנה לדת כמו המיסיון, אלא אם יודו רשמית שהיחס השלילי לקודש היה שגיאה ויתחילו לתקן. הם סירבו. בהרצאתו ב'תחכמוני' על 'המחשבה הישראלית וארץ ישראל' מחה הרב קוק גם נגד המיסיון וגם נגד הגימנסיה. הלקח: יש להעלות את רמת 'תחכמוני' כדי שיהיה מופת.

עיקרי הדברים

- מחאה נגד המיסיון - ותנאי ההצטרפות.
- הגימנסיה מכשירה לשמד.
- ההרצאה ב'תחכמוני'.
- חיזוק 'תחכמוני'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח"י[4] אדר תרע"ב[5].

לכבוד הלשכה המרכזית, לפדרציה הציונית "המזרחי", ומעלת הנשיא הנכבד הרה"ח[6] המרומם מר ד"ר[7] פרנק נ"י[8].

שלו'[9] וברכה מקודש,

בתשובה על מכתבם הנכבד מיום ב' אדר דנא, בדבר אספת אגדת המורים מפה, נגד בתי-הספר המסיוניים ויחוסי אליהם, אציע בזה הדברים כהוייתם.

באו אלי בשם האגדה, לבקש השתתפותי במחאתם נגד המסירה להמסיון, והשבתי להם שאני מוצא כבדות גדולה לפני להשתתף במחאה זו, - הרצויה מאד מצד עצמה, - ביחד עם מורי הגימנסיה ביחוד, מפני שאני ככל שלמי אמוני ישראל, הננו מוצאים בהגמנסיה, ע"פ[10] תכניתה היום, סכנה לדתנו הקדושה, וממילא גם לאומתנו בכללה, דומה להסכנה של המסיון, ודעתי זו לא אוכל להמנע מלהרצותה בפומבי בעת הרצאת מחאתי נגד המסיון, וזה אני חושב שיוכל לעורר מצב בלתי-נורמלי על כללות אסיפת המחאה במה שהנכם מריקים מהלב של חניכיכם כל לשד של קודש, ע"י[11] הסדר המעשי והתכונה התיאורית שלכם, שהיא מתיחסת בקלות-ראש נוראה לכל קדשי קדשנו, כבר אתם מכשירים אותם להיות מוכנים לפול במגפת השמד. יש לי עצה, אמרתי להם, שאוכל גם אנכי להשתתף עמכם יחד במלחמת-מצוה זו, אם תגלו את דעתכם באופן רשמי, שבאתם לידי הכרה, שהיחס השלילי, או הקר, לכל קודש ד', שהיה נהוג עד כה בהגימנסיה, הוא שגיאה יסודית, אפילו מצד הערך הלאומי, ושהנכם נגשים לתקן את החסרון הזה לימים הבאים, בהדרגה, אז אף ע"פ שיודע אני כמה יהיה דרך-תשובה

זה רחוק מהמגמה העצמית של שומרי אמונים, מ"מ[12] אוכל למצא לנפשי איזה דרך להשתתף עמכם יחד במחאה נגד האויב המשותף, מבלי לעורר אז ע"ד[13] התביעות שיש לנו עליכם.

אבל כל זמן שמצדכם לא יהיה כל גילוי דעת להטבת המצב, לא אוכל לקחת חלק עמכם במחאה זו, מבלי שאעורר באותו מעמד ג"כ[14] את מחאתי נגדכם.

והנה הם לא הסכימו להרצות ע"ד צעד של הטבה, וגם הכירו את אי-הנעימות שתוכל לסבב הרצאתי כשאעיר בה את תביעותינו נגד הגמנסיה, וכל דרך ההפקר שלה, מצאו להם לנכון לעשות את מחאתם בלא השתתפותי. ואנכי בהרצאתי באולם ה"תחכמני", ע"ד "המחשבה הישראלית וארץ ישראל", מחיתי בקהל רב ב"ה נגד המסיון וגם נגד הגמנסיה, ושיטת החינוך השלילית בכלל, שמצאה לה בהגימנסיה את מבטאה המיוחד, ובארתי שאך הצלה אחת הן לנו, ליהדות בארץ ישראל ולכל התקות הלאומיות הגדולות התלויות בה, לרשם את החינוך התרבותי הלאומי, ע"פ הטבעיות הישראלית המיוחדת, בקודש ד' ממקור ישראל.

זהו כל התוכן של המאורע, שנתן את החומר להקובלנא ההתנפלותית של הכותב בעתון "העולם".

הענין כשהוא לעצמו, יכול להיות שאיננו כדאי לתשומת-לב מצדנו. אבל המוסר היוצא מזה הוא, שאנו חייבים להשתדל להרים את ערכו של ה,, תחכמני", בלימודי הקודש, בכל תכני היהדות שלו, וגם בלימודי החול, ובכל תכסיסיו, באופן שיוכל להיות למופת לחינוך תרבותי ישראלי באמת בא"י[15]. בפרטי ענין זה אין הזמן מסכים לי כעת להאריך, ועוד חזון למועד בעה"י[16]. והנני בזה חותם ברגשי כבוד ובברכת ד' מציון,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ח"י - שמונה עשרה (18)
5. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
6. הרה"ח - הרב החסיד
7. ד"ר - דוקטור
8. נ"י - נרו יאיר
9. שלו' - שלום
10. ע"פ - על פי
11. ע"י - על ידי
12. מ"מ - מכל מקום
13. ע"ד - על דבר
14. ג"כ - גם כן
15. באי"י - בארץ ישראל
16. בעה"י - בעזרת השם יתברך

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תמה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ז מנחם אב תרע"ב **נמען:** הסופר ש"י איש הורוביץ

בזמן שהשמד מתפשט בין הצעירים, כל כתיבה ספרותית שמטילה ספק ביהדות לעומת אמונות זרות היא 'רדיפה לכלל ישראל'. הורוביץ נכשל בזה כמה פעמים, ולכן הרב קוק אינו יכול להשתתף בכתב העת 'העתיד'. הרב קוק דן אותו לכף זכות, ובטוח שהדור עומד על פתחי 'תשובה עילאה', דווקא מכוחות הפורצים, אבל אין למהר בהשתתפות לפני שיהיו סימני בנייה.

עיקרי הדברים

- כתיבה שמטילה ספק ביהדות - רדיפה.
- סירוב להשתתף ב'העתיד'.
- הדור על פתחי תשובה עילאה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ז מנ"א[2] תרע"ב[3].

כ'[4] הסופר החכם מר ש"י הורוויץ נ"י[5].

מכתבו מה' מנ"א הגיעני. והנני להודיע לכ'[6] דברי אמת, שבהיותנו בזמן הזה יושבים בחרדה גדולה על התפרצות השמד בין חלק מצעירינו, ושויון-הנפש הנפגש לזה גם מבאים-בימים, אני חושב כל סגנון ספרותי המטיל ספק בתכן היהדות, לעומת עבודות זרות, למעשה רדיפה לכלל ישראל, ששום כשרון ושום חכמה שבעולם לא יוכל לכפר על זה. וכבודו נכשל בזה כמה פעמים, במח"כ[7]. אדע ג"כ[8] לדונו לכ"ז, שדבריו יוצאים מקירות-לבו ומכאובי-ספיקותיו אוכלים את כליותיו. אבל במה חטאה האומה העלובה, שנרשה להוסיף על יגונותיה ועלבונה, מידי שונאיה הזרים, גם מכות כאלה מבית מאהביה בניה? ומתוך-כך לא יכולתי להתגבר על עומק צערי, שנצטערתי כמה פעמים מהופעותיו הספרותיות של כבודו, עד כדי מדה זו שאוכל להשתתף בעבודת "העתיד", שרוחו של כבודו מרחף עליה.

אמנם בטוח אני, שדורנו זה דוקא על פתחי תשובה הוא עומד, ותשובתו תשובה גדולה תהיה, תשובה עילאה, ודוקא מכחות הפורצים בשטף בלתי-מעוצר זרם-חיים יתפרץ להחיות עם רב. אבל אי-אפשר לנו למהר בהשתתפות, עד שנראה סימנים הגונים על נטיית הרוח לצד בנין, "הלוך להרגיע ישראל".

ברגשי כבוד ובצפיית שלו'[9] לעם ד' הגוי כולו,

אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. מנ"א - מנחם אב
3. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
4. כ' - כבוד
5. נ"י - נרו יאיר

6. לכ' - לכבוד
7. במח"כ - במחילת כבודו
8. ג"כ - גם כן
9. שלו' - שלום

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקלח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח"י אייר תרע"ג - יפו **נמען:** גבאי 'אמון ילדות ישראל' בירושלים

ברכה נלהבת על הקמת מוסד שמציל בנות ישראל מהמיסיון, שכבר חוסות בו כמאה ושמונים בנות. המיסיון הוא 'ארס הנחש... המהול בנטפי נופת של חסד לאומים חטאת'. הרב קוק קורא לנדיבים לתמוך.

עיקרי הדברים

- הצלת בנות מהמיסיון.
- ברכה ועידוד.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח"י[4] אייר תרע"ג[5].

לכבוד הרבנים הנכבדים, גודרי גדר ביה...., רבי פעלים, גבאי המוסד הקדוש והנשגב מאד "אמון ילדות ישראל" בעיקו"ת[6] ירושלים תובב"א[7], שלו'[8] רב.

אלופי היקרים,

שמחתם את לבי משנה שמחה, בבשורה טובה, כי מחשבתכם הגדולה, בדבר הצלת נפשות בנות עם ד' מרשת השחת של המסיון הארורה, קמה ונהיתה בעה"י[9], והמוסד אשר הריתם והגיתם אותו ברוחכם הכביר זה עדן ועדנים, יצא מן הכח אל הפועל, והנהו חי ועומד לפנינו בכליל תפארתו, וכבר חוסות בצלו הנחמד כמאה ושמונים מבנות עם קדוש. אשריכם גבורי כח, אשריכם, טהורי לב וגדולי פעלים. אין די מילים בפי להגיד את גודל פעולתכם בזמן הזה, בעת אשר כקטב ישוד שד נפשות תמימות, הצפעוני הזה, בארס הנחש אשר לו, המהול בנטפי נופת, של חסד לאומים חטאת, ועתה קמתם עדת צדיקים, להושיע את בנות ישראל, למלטן משחיתות.

ברוכים תהיו לד' אלקי ישראל ולעם קדשו, ותקותי חזקה, כי מרחוק ומקרוב יתנו לכם יד לעזרה, כל נדיבי עם אלקי אברהם, למען תוסיפו אומץ בפעלכם הנעלה, ותשיג ידכם להרחיבו ולשכללו, להיות לצור מעון לבא שמה מפני עקת אויב ומתנקם, ואני תפילה כי יהי ד' עמכם ויפארכם בתשועתו, וירומם את דגל מפעלם הנכבד למעלה למעלה, לתפארת ציון וירושלים, כנפשכם הטהורה ונפש מוקיר ערככם ויקרת פעלכם, חותם בכל חותמי ברכות,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ח"י - שמונה עשרה (18)
5. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)

6. בעיקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
7. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
8. שלו' - שלום
9. בעה"י - בעזרת השם יתברך

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקנז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח סיון תרע"ג - יפו **נמען:** אהרן שמחה בלומנטל

החוברת 'דת ישראל', שנועדה ליפנים, משמחת את הרב קוק ורוחה רצויה, אבל אינה מתאימה כמו שהיא. לעם רחוק יש להבחין בין המפורש בתורה למסורת. 'יחכמת הנפש' של וייזל אינה חידוש לעם משכיל, וחלקה התיישן. ואסור לדבר בעלבון על מייסדי דתות; צריך להבליט את היתרון של תורת ה', 'והשלילה מאליה באה'.

עיקרי הדברים

- 'ספרו בגויים את כבודו'.
- להבחין בין כתוב למסורת.
- בלי עלבון לדתות אחרות.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ח סיון תרע"ג[4].

לכ' הרה"ח[5] היקר מר[6] אהרן שמחה בלומנטהאל נ"י[7], שלו'[8].

החוברת "דת ישראל" מעשי ידי כבודו, השביעה אותי נחת. תוכנה וסגנונה רצויים הם ומכוונים לחבב את התורה ואמונת אומן. יוכל כבודו להשתמש בה בתור כח מעורר פנימי, שראוי לנו לגשת לעבודה זו של "ספרו בגויים את כבודו" מאמרו יהיה לזה מעין דוגמא אבל הוא כמו שהוא אי אפשר שיתאים למטרתו הרצויה מכמה טעמים, שקצתם אבאר לכ' בקצרה:

א) אי"א[9] לבא לאומה רחוקה, במובן הרוחני, כי"א[10] במה שכתוב מפורש, ולא בד' אגדה ומסורת חז"ל[11], כי"א כשמפרידים הדברים ומבארים, זה כתוב בתורה, והמסורת של האומה מודיעה כך וכך, וכי'[12] עירב בכמה מקומות ענינים מקובלים עם ענינים מפורשים.

ב) חכמת הנפש של וייזל, שהרחיב בה כי'[13], אין בה חידוש כלפי עם משכיל כהיפנים, וגם היא כבר לקויה בזקנה, בכמה עיקרים, לפי המדע החדש.

ג) אי-אפשר להושיט תוכן דתי עליון לעם זה, בביטויים של עלבון על מיסדי דתות, יהיו מי שיהיו. אנחנו צריכים לדבר רק על היתרון הקדוש העליון של תורת ד', והשלילה מאליה באה.

ישנם עוד דברים להעיר, וא"א[14] כעת להאריך.

אחתום בברכה וכבוד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש

3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. לכ' - לכבוד
6. הרה"ח - הרב החסיד
7. נ"י - נרו יאיר
8. שלו' - שלום
9. א"א - אי אפשר
10. כ"א - כי אם
11. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
12. וכ' - וכבוד
13. כ' - כבוד
14. וא"א - ואי אפשר

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתי

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ' אדר תרע"ז - לונדון **נמען:** הרב הראשי יוסף הרץ

גיוס בני הישיבות לצבא יחריב את הישיבות, ואיתן את 'נשמת היהדות' באנגליה. הרב קוק דורש מהרב הרץ לעמוד בגבורה לפני הממשלה, מתוקף 'שוויון הזכויות לכל הדתות'. אצל הנוצרים לימוד הדת הוא הכשרת כמרים, אבל אצלנו תלמוד תורה הוא חובה ראשונה לכל אדם. ביטול הישיבות כמוהו 'גזירת שמד', כמו בזמן רבי עקיבא. עמשא לא לקח את העוסקים בתורה למלחמה, ודינו נעשה. תלמידי חכמים 'מגינים על הארץ'.

עיקרי הדברים

- סכנת גיוס בני ישיבות.
- שוויון זכויות.
- תלמוד תורה - חובת כל אדם.
- ת"ח מגינים על הארץ.

נוסח האגרת

(אל הרב הראשי באנגליה ד"ר[1] יוסף הרץ) ב"ה[2], כ' אדר עזר"ת[3].

מכאובי הזמן, אשר יכבידו את אכפם על עמנו ותורתנו במדה נוראה מאד, הם יאלצוני לכתב להדרת כבודו את דברי אלה.

במצב בני הישיבות, המתנודד כעת, לרגלי הספק אם זכויותיהם יעמדו בעת צרה זו, מתנודד הוא ג"כ[4] המצב הרוחני של היהדות כולה בארץ הזאת, ועלינו החובה הקדושה רובצת היא לנסות את כוחנו להצלתה של סגולתנו הרוחנית, אור חיינו ונשמת רוח אפנו, עמדת תוה"ק[5] במדינה, את כל הנסיונות אשר יבואו לידינו לעשות. לא נסוג אחור מכל פחד, במו אש נלך ולא נכוה. מטרתנו ברורה היא לנו ואחת היא: להציל את נשמת היהדות בממלכה זו התלויה בנימין רבים בקיומן של הישיבות האחדות. וברור הדבר שבשלילותן של הזכויות של חופש בני הישיבה מעבודת הצבא כעת מטות הן הישיבות, אשר בעמל רב ובמסירות נפש נוסדו, להיות נופלות בלא תקומה חלילה.

על כן זאת היא שאלתי ודרישתי מאת הדרת כבודו, יכיר נא את האחריות הגדולה שבמשרתו הרבה וידע שכעת הגיעה השעה שיעשה את הצעד הנכון להציל מה שהוא יקר לנו מחיים. אל יסוג אחור ואל יפחד, בתור עומד בראש היהדות הכללית של הממלכה לפני הממשלה, עליו לדרוש בגודל נפש הזכויות המגיעות לנו בצדק ע"פ[6] חוקי הצדק של משטרה המדיני. שווי זכויות לכל הדתות כתוב הוא בגאון על דגלה, ועל יסוד זה אנו תומכים את תביעתנו. הממשלה חייבת היא להיות זהירה שלא לנגוע בנימין הנפשיים של כל דת ואמונה, ואנחנו, לפי הכרתנו הדתית, חורבנן של הישיבות, שיהיה נצמח מלקיחת מבחר בניהן לעבודת הצבא, הוא לנו חרבן דתי איום ונורא. שונה הוא הצביון של דתנו הקדושה ביחס לחיוב של דרישת התורה מהצביון של הדתות הנוצריות ביחוד, ובעוד אשר ההתלמדות הדתית עומדת

היא אצלן בעיקרה רק בתור ענין מכשיר לקליריקליות, להכשרתה של הכהונה, הכמריות, וימים רבים ותקופות ארוכות שלטה אצלן הדעה, שלא פג טעמה לגמרי גם בימים האחרונים, שאיש חילוני, שאיננו כהן דתי או מתעתד להתכשר למטרה כזאת, ראוי הוא שעסק לא יהיה לו עם ספרי הדת, נהפוך הוא אצלנו שראשית לכל החיובים לכל אדם מישראל, כקטן כגדול, כרב כבעל הבית, כסוחר כאומן, הוא תלמודה של תורה.

הישיבות לא נוסדו מעיקרן רק בשביל התכלית להעמיד לנו רבנים, הישיבות בישראל מעולם היו והנן מקדשי תורה, שאנו חייבים, חובה תורית, שלא יתחסרו מאתנו בכל מדינה, וכשם שלא תעיז שום ממשלה נאורה לגזור עלינו להחריב את בתי כנסיותינו, לשרוף את ספרי תורותינו, כן לא תוכל להטיל עלינו חוק של החרבת ישיבותינו. בחוק של שיווי הזכויות של הדתות מונח הוא ממילא המובן שהזכיות תנתנה לכל דת לפי תביעותיה, ואם ימי החג של דת אחת הם מועטים ושל דת אחרת הם מרובים, לא תוכל הממשלה לכוף את בני הדת שימי חגיה מרובים הם, להסתפק באותו המספר המועט של ימי החגים אשר לדת האחרת, שאצל בני הדת שימי החגים מרובים הם הלא הדבר הזה הוא חורבן דתי ועלבון קודש, שיודעת היא הממשלה הנאורה לרומם את מוסרה הטוב למעלה משפלות כזאת. וממילא מובן הדבר שאין הזכות של ישיבותינו ביחש לחופש בניהן מעבודת הצבא, כדי שלא ישבתו מלימודיהם, יכול להיות עומד במדרגה אחת עם כל הדתות האחרות. ובשעה שאצל הנוצרים ביטול התלמוד הדתי אינו כי אם חסרון הכשרת כהנים דתיים, שהוא חיסרון שאפשר לו להתמלאות בכל עת, אצלנו החסרון הזה הוא חסרון שלא יוכל להמנות.

גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין ומכל עבודת הקודש היותר נשגבה. ובשעה שתבטל הממשלה את ישיבותינו הרי היא כאילו גוזרת עלינו גזירת שמד. מסירות נפשו של רבי עקיבא היתה בעיקרה על הגזירה שלא יעסקו ישראל בתורה, אע"פ[7] שגם אז לא כל ההמון כלו עסק בתורה.

אבל חק הוא לישראל, שחובתו היותר קדושה, השומרת את חייו הרוחניים ממיתה אכזריה, היא שיימצא בעריו ומדינותיו חלק רשום מקודש לתלמוד תורה, ששום לחץ מדיני לא יוכל להסיר מאתנו את החובה הקדושה הזאת. וכשהיו אבותינו עומדים במעמד הצבאי היותר נמרץ, בכיבוש הארץ, נאמרה ליהושע התוכחת על אשר ביטל את הישיבה יום אחד, ושר צבא ד' אמר לו על של עתה באתי על שביטלתם תלמוד תורה.

על כן זאת היא דרישתי ודרישת כל היהדות הנאמנה, כל הרבנים וכל יראי ד' וחושבי שמו הנאמנים בכל לב לעמנו ותורתנו, שהדרת כבודו יציג את הדרישה הזאת בכל תוקפה בלא שום מורך לב לפני הממשלה, לקיים את החופשה לבני ישיבותינו כאשר כבר ניתנה, מבלי שום לב אל המעמד שיהיה נהוג עם תלמידי התיאולוגיה הדתית של בני הדתות האחרות אשר בממלכה. ואם כזאת יעשה, יהיה נקי מד' ומישראל, ואני תפילה שחפץ ד' בידו יצליח והחופשה של בני ישיבותינו תעלה בידו בע"ה[8], למען לא ייפסק המעין הנותן לנו עוז וחיים ולא ייקצץ האילן אשר ממנו פרי חיי נשמתנו נמצא - למוד התורה בשקידת יום יום בישיבותינו האחדות אשר במדינה זו.

וברור לי הדבר, שהדרת כבודו ימצא דרך להסביר לממשלה, איך שההיזק הצבאי שלה קטן הוא מאד ע"י[9] חופשתם של בני הישיבה האחדים הנמצאים בארץ, ולעומת זה החרבן הדתי ועלבון רגשי הקודש אשר היהדות פה היא מרגישה ע"י פגיעה זו, הוא עמוק ומכאיב מאד מאד, והמחץ מחץ נצחי הוא אשר ימאן להרפא. רבו עלי קצת הדברים, ואני מקוה שעל אוזן שומעת אני מדבר. יעריך נא אדוני כבוד הדרתו את דברי אלה לפי ערכם ויזדרז נא להוציא מן הכח אל הפועל בכל עוז את חובתו הקדושה. אנו חייבים לעשות את שלנו, ודי הטוב אוזר ישראל בגבורה יאזרנו חיל על דבר כבוד שמו וחפץ ד' בידינו יצליח.

והנני בזה ידידו עוז דורש שלום להדרתו ברגשי כבוד וברכה נאמנה המצפה לתשובתו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

למכתב הזה נוסף ונצטרף תזכיר בירור דברים דלקמן:

הממשלה הרוממה, שהיא מתחשבת, כראוי לממלכה נאורה, עם הרגשות העדינים של תושביה וזהירה ביותר מלפגוע בתוכן הקודש הנעלה של הדת והאמונה, צריכה לדעת, שע"פ[10] תורת ישראל תלמידי חכמים אסור ללחצם ללכת למלחמה. וכל כך גדול הוא החטא של לחיצת תלמידי חכמים למלחמה, עד שלא הניחו חז"ל[11] מלבקר את מעשה מלך צדיק כאסא מלך יהודה ואמרו שנענש, שחלה את רגליו, (מלכים א' ט"ו כ"ג[12]), מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים ' כאמור (שם כ"ב) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה, ופירשו אין נקי שגם תלמידי חכמים קרא לעבודה זו, שהיתה צריכה לו לחזק את ערי ארצו במלחמתו עם בעשא. ויותר מזה ראינו את גדולת האיסור לעשות אנגריא בתלמידי חכמים לכופם על יציאה למלחמה, אפילו על מלחמת מצוה גדולה מאד, שהרי אין לך מלחמת מצוה יותר גדולה מהמלחמה שערך אברהם אבינו נגד המלכים, שמן השמים הסכימו על ידו, עד אשר הורונו חז"ל בקבלתם שעל זה נאמר "יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו" (ישעיה מ"א ב'), וכמבואר בדבריהם ז"ל[13] (תענית כ"א[14] א'), ומכל מקום אמרו (נדרים ל"ב א') מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים ארבע מאות שנה, מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, והם היו תלמידי חכמים העוסקים בתורה.

ואנגריא היינו עבודה באונס ע"י לחץ, ותלמיד חכם נקרא כל שתורתו אומנותו ועיקר עסק שלו הוא בדברי תורה, ולא גרע כוחו כלל אם הוא מתעסק בעסק כדי פרנסתו ולא להתעשר כיון שבכל עת הפנאי הוא שב לתורתו, כמבואר ביורה דעה סי'[15] רמ"ג ס"ב, - שזהו עיקר המעלה ע"פ האידיאל התורי להיות עוסק בתורה ובדרך ארץ, כמש"כ[16] במשנה אבות (ב' ב') רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, - אלא שתהיה תורתו קבע ומלאכתו ארעי, כלומר שבכל עת שנפנה מעסקיו, שאינו מרחיב אותם להתעשר, הוא עוסק בתורה.

והצלחת המדינה תלויה במלחמתה ע"י מה שנמצאים בה תלמידי חכמים העוסקים בתורה, שבזכותם המלחמה נוצחת, והם מועילים למדינה יותר מאנשי החיל הלוחמים. ולדוד אמרו החיילים שלא יצא

למלחמה "כי תהיה לנו מעיר לעזור", ותרגם יונתן בצלותא, וכן פרשו רש"י[17] ורד"ק[18] והמצודות, ואמרו בסנהדרין מ"ב א' אלמלא דוד שעסק בתורה לא עשה יואב מלחמה כלומר לא היה מנצח את המלחמה. גם אלכסנדר מוקדון אמר על שמעון הצדיק דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי, היינו שזכות התורה והעבודה שהיה הוא ז"ל מעמיד היתה מועילה גם לו.

ומתוך כך תנהוג בודאי ממשלה נאורה, היודעת בכל עת להתרומם ממעלה לרוח הגס ההמוני ומכירה איך להוקיר את השרידים אשר ד' קורא, העוסקים בתורה הנאמנים ביראת שמים ובעבודת ד', ולא תפריע אותם מעבודתם הקדושה. ובכוח ההשפעה הרוחנית העליונה, שאנשי קודש כאלה משפיעים על מדינתה וממלכתה, תנצח את מלחמותיה ותוסיף אומץ וגבורה רבה, והם היחידים הללו יועילו לה הרבה יותר בכחם הרוחני בהיותם עוסקים בתורה ובמוסר ובעבודת ד' ומשפיעים ע"י זה רוח קדושה ואמונה בסביבתם וחוגם, שבזה הם גבורי כח הרבה יותר ממה שיוכלו להועיל לה בכחם החלש החמרי בצאתם לעבוד עבודות גשמיות. ובטוחים אנו שתדע הממשלה להשתמש בכחו של כל אחד מבני ישראל לפי סגולתו, וכחם של תלמידי חכמים יראי ד' תניח על מקומו בקדושת התורה, ולא תחללהו בשמוש החול של מלחמה ואנגריא, שאינם מוכשרים לו כלל לפי מידתם ותכונת גופם ונפשם.

וכל כך גבוהה היא בישראל תעודת לימוד התורה ללומדיה הקבועים, עד שע"פ המסורת התלמודית היא לא תוכל להיות נדחית גם מפני צווי של כל מלך ושליט, ומסורת בידינו מחז"ל[19] על האמור (שמואל ב' כ'[20] ד'-ה') "ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה, ויוחר מן המועד אשר יעדו", שהיתה סיבת האיחור "משום דאשכח רבנן דפתחי במסכתא" (סנהדרין מ"ט א'), ויואב שרצה להתנצל בשביל כך הרגו לעמשא נתחייב בדין אצל דוד, ושלמה הוציא אל הפועל את הדין, מפני שהיה הצדק עם עמשא, שלא לקחת גם למלחמה נחוצה זו את העוסקים בתורה, להפריעם מהעסק הקדוש שעליו העולם עומד. ומבואר שלא רצה עמשא להטרידם בדבר המלחמה, עד שלא הפסיקם ממשנתם גם לשאול אם ירצו ללכת בתור מתנדבים כיון שפתחו במסכתא.

אמנם ללחוץ תלמידי חכמים לבטל תורתם וללכת למלחמה או לשום עבודה חמרית אחרת, זה אסור בכל עת כמו שביארנו מהאיסור של עשית אנגריא על תלמידי חכמים.

והכל סובב הולך על היסוד הגדול הזה, שהצלחת המדינה ונצחון המלחמה עצמה קשורה הרבה בעבודה הרוחנית, שהיחידים שבבני המדינה המיוחדים לעבודת שמים ממשיכים את עבודתם הקדושה בתורה ובעבודת ד' הנחוצה להתקדם תמיד בדבר יום ביומו. על כן תלמידי החכמים העוסקים בתורה הם הם מגינים על הארץ ועוזרים להצלחת הנשק הלאומי, לא פחות וגם יותר מכל החיל הלוחם, ומזה תוצאה בטוחה, שממלכה אידיאלית המכרת את הוד הקודש לא תכוף את התלמידים השוקדים על דלתי התורה, לבטל את תורתם ולעסוק בעבודה גשמית שאינם מסוגלים לה.

---

1. ד"ר - דוקטור
2. ב"ה - ברוך השם
3. עזר"ת - השנה תרע"ז (1916/1917) - כתובה במילה "עזרת"
4. ג"כ - גם כן

5. תוה"ק – תורתנו הקדושה
6. ע"פ – על פי
7. אע"פ – אף על פי
8. בע"ה – בעזרת השם
9. ע"י – על ידי
10. שע"פ – שעל פי
11. חז"ל – חכמינו זכרונם לברכה
12. כ"ג – כבוד גאונו
13. ז"ל – זכרונו לברכה
14. כ"א – כי אם
15. סי' – סימן
16. כמש"כ – כמו שכתב
17. רש"י – רבי שלמה יצחקי
18. ורד"ק – ורבי דוד קמחי
19. מחז"ל – מחכמינו זכרונם לברכה
20. כ' – כבוד

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אסא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (תר"פ) **נמען:** מכתב אזהרה ליושבי ירושלים, ערי הקודש והמושבות

'המסיתים' (המיסיון) הם צרת הארץ וירושלים, ומהם יוצאים מומרים שמפיצים את 'ארס השמד'. בימים קשים יותר, כשלא היו רופאים ותרופות, ברחו אבותינו במסירות נפש מטובות המיסיון. עתה יש רופאים יהודים ותרופות, ויחידים פונים למיסיון בשביל הוזלת תרופות או דמיון על רופאיהם, ומרחיבים את הפרצה; הם ערבים לכל נפש שאבדה. 'התרחקו מכל עזרה ומכל הנאה של המסיתים'.

עיקרי הדברים

- סכנת המיסיון.
- מסירות נפש האבות.
- אין הצדקה כיום.
- התרחקות מכל הנאה.

נוסח האגרת

אברהם יצחק הכהן קוק מכתב מזהיר

לאחינו היקרים יושבי עה"ק[1] ירושלים ויתר ערי הקודש והמושבות באה"ק[2] תובב"א[3]. את צערי הגדול מוכרח אני להודיע לכם אחי היקרים, מצפה אני לרחמי שמים שדברי אלה היוצאים ממעמקי פצעי לבבי, יכנסו בתוך הלבבות, וכולנו, כנסת ישראל אשר בארה"ק[4], כאחד נהיה מזורזים לגדור את הפרצה הגדולה העושה בנו שמות ואוכלת כעש את נשמתנו. המסיתים, זאת היא צרת ארץ ישראל בכלל וצרת ירושלים העתיקה ביחוד. ההסתה, צידת הנפשות, היא מתמדת בפעולותיה המזיקות לנו זה שנים רבות ותקופות באה"ק ובעיר הקודש, וההיזק הבא ממקום הקדוש, מא"י[5] ומירושלים, מהשפעת ההסתה, הוא דוקר ומכאיב אותנו באין ערוך, הרבה יותר ממה שמכאוב הנורא הזה יכאיב בכל מקום שהוא פוגע אותנו. ופה הנפשות הנצודות, ברשת זו טמנו להם חברת המסיתים ביחוד בארץ הקודש ובירושלים, יוצאים ביותר לדאבוננו עוכרי עמם היותר טפוסיים. מסיתים ומדיחים, ומובילים את ארס השמד למקומות רבים בין אחב"י[6] באפסי ארץ.

והנה בימים הראשונים הטובים מאלה, באמץ הרוח ורגשי החיים העצמיים של ישראל, בקדושת התורה ובגדולת האמונה הטהורה, אבל היו גם רעים מימינו במצב החיים הגשמיים, בחיי החברה, ובתיקון צרכי הכלכלה, והמרפא, אז בימי צרה ומצוקה עמדו אבותינו ורבותינו הקדושים כחומת ברזל, להציל את הנפשות החלושות העלולות להיות הולכות לטמיון ע"י[7] אמצעי ההסתה הבדוקים לבעלי מלאכה זו, ובאיסורים חמורים מאד הזהירו את העם להרחיק את דרכו מעליה ולא יקרב אל פתח ביתה, שלא יהנה מטובתה, ולא ילחם במנעמיה, הודיעו והזהירו על המות אשר לנשמה הישראלית בסיר הבשר, ולא בנזיד העדשים שהם מקריבים לפני הכושלים הללו, להיות להם כדגן אשר במצודה לאחוז על ידו יונות פותות. היו ימים אשר היה קשה בירושלים ובא"י[8] בכלל, למצוא עזרת

רופא ואמצעים של רפואה, ובמסירות נפש ברחו אבותינו בני א"י[9] מלהלכד בפח המסיתים גם כאשר הגיע הצרה עד הנפש, ובמסירות נפש אמיתית עמדו על חייהם האמיתים ועל חיי עם ה' כולו והתרחקו מהם ומטובותיהם.

והנה עתה, רבותי ואחי האהובים, העינים נחשכות מראות, כי התחילה הפרצה המגואלת הזאת להראות בירושלים, אשר אמנם יחידים המה המנבלים את עצמם עד לידי מדה זו אבל אם לא נמהר לתן על אלה חלושי הנפש בקול רעש גדול, הנה הם מרחיבים את הפרץ. על ידי מה שאחיהם לומדים ממעשיהם, ובשביל ריוח קטן של כסף נמאס, של הזלת סמי המרפא, או בשביל איזה דמיון נתעה ליחס גדולות דוקא לרופאיהם, בזמן שב"ה[10] נמצאים כעת עמנו מאחינו רופאים מומחים, ומציאות של סמי מרפא בתכונה טובה ומספיקה, בעבור טובה דמיונית קלת ערך זו, מרהיבים עזות היחידים הללו, ומבזים עצמם את אמונתם הקדושה. ואת עמם ומשכימים לפתחיה של ההסתה בשפלות נפש נוראה. ומאלה אשר מלאים הצטדקות כשמוכיחים אותם ומדברים עליהם על גודל עונם, וחומר חלול השם שיש במעשיהם, מתפרצת היא מחלת השמד כארס נחש, והם הם הערבים על כל נפש אבודה והולכת לטמיון, ע"י מה שהם מקררים את היורה של האסור הנורא הזה, של ההשכמה לפתח ההסתה, וההנאה מאסור הנאה האיום הזה, שהוא כרקב לבית ישראל, וערבים הם האנשים הללו בעד כל הפעולות השמדיות העלולות לצאת ע"י ההתקרבות השפלה הזאת, על ידי הנפשות השפלות שאחרי שהן נמכרות כבר להסתה, נעשים הם שלוחים מדבר עבירה, ויוצאים בתור צידים מסיתים ומדיחים בגלוי ובסתר ובערים גם במרחקי ארץ, וכל המכשלה הארורה הזאת, וכל התוצאות המרות והרעות היוצאות לנו מהמומרים הללו, הלא הקולר תלוי גם כן בצוארם של אלו הנטפלים לדבר עבירה, שעונשם שוה לעוברי עבירה עצמם.

על כן קולי קול מר צורח, קול נפש נכאה מיוגעת מעצת מכאובים מעני עמי, ומעלבון קדושתו הנעלה והמרומם, חדלו לכם אחי מדרכי שאול הללו, תמכו אשוריכם, בדרכי רבותינו ואבותינו הקדושים, אשר הזהירונו מלכת על גחלים הבוערות הללו, אשר ארס שרץ מעופף שרוי בהם לנשמתנו הכללית והפרטית, זכרו את האסורים הנוראים והחמורים שגאוני עולם קדושי הדורות נוחי נפש ז"ל[11] זי"ע[12] הודיעו בקדושתם, אסורים היוצאים ממקור הקודש, ממעין הקדוש והטהור של קדושת נשמת ישראל ואור תוה"ק[13] והטהורה העומדת לעד, על כל הקרב ליהנות מהטובות המדומות הללו העוכרות את ישראל, ומעבירות נפשות רבות על דעתן ודעת קונן. היו זהירים ברוחכם, והזהירו ועמדו על המשמר בכל כחכם שלא ליתן מקום למחלת ההסתה הנוראה מלהתדבק בגבול הקודש התרחקו מכל עזרה ומכל הנאה של המסיתים, ושומר ישראל ישמור את עמו מכל מכשול, ואופל אלמנה יאיר בשמש צדקה ומרפא. לשוב את שבותנו כימי עולם וכשנים קדמוניות, ושב ישראל שקט ושאנן על אדמת קדשו, ברוח ה' אשר עמו, ובדברו אשר שם כפיו, אשר לא ימושו מפיו ומפי זרעו וזרע זרעו מעתה ועד עולם, ואור חדש יאר על עמו ונחלתו בתתו מציון ישועה לישראל ותפארתו.

1. עה"ק - עיר הקודש
2. באה"ק - בארץ הקודש

3. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
4. בארה"ק - בארץ הקודש
5. מא"י - מארץ ישראל
6. אחב"י - אחינו בני ישראל
7. ע"י - על ידי
8. ובא"י - ובארץ ישראל
9. א"י - ארץ ישראל
10. שב"ה - שברוך השם
11. ז"ל - זכרונו לברכה
12. זי"ע - זכותו יגן עלינו
13. תוה"ק - תורתנו הקדושה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארעו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ' טבת תרפ"ה **נמען:** מר אלחנן קלמנסון

תודה על חיבורו. על הנטייה בספרות המודרנית להעריך באופן חיובי את מייסד הנצרות: כפי שענה למלומד נוצרי - אליל של זהב 'שקץ תשקצנו' עד שהעובד יבטל אותו; כך כל עוד האנושות עושה אותו לאליל וסבלנו בגללו, לא נשנה את יחסנו עד שתבטל זאת בעצמה, 'ורק אז... ולא עתה'.

עיקרי הדברים

- תודה על החיבור.
- היחס למייסד הנצרות.
- 'שקץ תשקצנו'.

נוסח האגרת

כ' טבת ה, סופר חכם לב וישר דעה מר אלחנן קלמנסון,

שלו'[1] בתודה קבלתי את מחברתו סו"ג[2] ונהניתי מהרבה ברקים אשר מצאתי בה לברכה ולהארת האמת של נצח ישראל. אולי צ"ל[3] להצבת. וע"ד[4] היחוסים, שהספרות המודרנית שלנו בחלקה מתיחסת לאותו המצר שיצא מגבולנו ונהפך לנו לרועץ, אחשוב לנכון להודיע לכבודו מה שאמרתי בתור תשובה לאחד מהמלומדים הנוצרים, שאם יעשה איש אליל של זהב נפגש אותו תמיד בהפסוק שקץ תשקצנו, עד אשר יבטל העובד את האליל, אז יכול הערך של המתכת לשוב אליו גם בעינינו, וכאשר עשתה האליליות המחודשת את האיש לאליל, ואנחנו כ"כ[5] סבלנו על ידי זה, והננו עומדים בתוקף התנגדותנו הנצחית לעומת האליליות הזאת, לא נמיר את הקריאה של שקץ תשקצנו בשום מושג אחר כ"א[6] אחרי שזאת האנושיות בעצמה תבטל את האליליות של אליל זה ותודה בפומבי על האמת הגדולה שלנו; - ורק אז בזמן המאושר ההוא יוכלו להיות באים סופרינו לספר ע"ד[7] איזו הערכה חיובית מהאישיות הזאת, אבל דוקא אז ולא עתה.

ידידו מוקירו ומברכו מקודש

אברהם יצחק ה"ק

1. שלו' - שלום
2. סו"ג - דורש פענוח
3. צ"ל - צריך להיות
4. וע"ד - ועל דבר
5. כ"כ - כל כך
6. כ"א - כי אם
7. ע"ד - על דבר